Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

RNI:GUJMUL/2014/66126 ISSN 2454-3705

श्रुतसागर | શ્રુતસાગર

SHRUTSAGAR (MONTHLY)

Nov-2016, Volume : 03, Issue : 6, Annual Subscription Rs. 150/- Price Per copy Rs. 15/-

EDITOR : Hiren Kishorbhai Doshi

BOOK-POST / PRINTED MATTER

सम्राट् संप्रति संग्रहालय, कोबा स्थित - अंबिकादेवी धातुप्रतिमा, वि.सं. १६२१

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

For Private and Personal Use Only

ज्ञानमंदिर, कोबा में दीपावली चोपडा पूजन की एक झलक

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

RNI : GUJMUL/2014/66126 **ISSN 2454-3705**

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर का मुखपत्र

श्रुतसागर श्रुतसागर

SHRUTSAGAR (Monthly)

वर्ष-३, अंक-६, कुल अंक-३०, नवम्बर-२०१६
Year-3, Issue-6, Total Issue-30, November-2016

वार्षिक सदस्यता शुल्क-रु. १५०/- ❖ Yearly Subscription - Rs.150/-

अंक शुल्क - रु. १५/- ❖ Issue per Copy Rs. 15/-

आशीर्वाद

राष्ट्रसंत प. पू. आचार्य श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म. सा.

❖ संपादक ❖	❖ सह संपादक ❖	❖ संपादन निर्देशक ❖
हिरेन किशोरभाई दोशी	रामप्रकाश झा	गजेन्द्रभाई शाह

एवं

ज्ञानमंदिर परिवार

१५ नवम्बर, २०१६, वि. सं. २०७३, कार्तिक-कृष्ण-१

प्रकाशक

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

(जैन व प्राच्यविद्या शोध-संस्थान एवं ग्रन्थालय)

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र कोबा, गांधीनगर-३८२००७

फोन नं. (079) 23276204, 205, 252 फैक्स : (079) 23276249, वॉट्स-एप 7575001081

Website : www.kobatirth.org **Email :** gyanmandir@kobatirth.org

For Private and Personal Use Only

अनुक्रम

1	संपादकीय	गजेन्द्र शाह	3
2	ગુરુવાણી	આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી	4
3	Beyond Doubt	Acharya Padmasagarsuri	6
4	नेमिजिन शासनाधिष्ठायिका श्री अंबिकादेवी कथा	गजेन्द्र शाह	8
5	थावच्चापुत्र अणगार चौढालीया	आर्य मेहुलप्रभसागरजी	14
6	સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલા	અશ્વિન બી. ભટ્ટ	21
7	કેટલાંક મહત્ત્વનાં ફરમાનપત્રો	મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી	30

❖ प्राप्तिस्थान ❖

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर

तीन बंगला, टोलकनगर,

होटल हेरीटेज़ की गली में,

पालडी, अहमदाबाद - ३८०००७,

फोन नं. (०७९) २६५८२३५५

❖ सौजन्य ❖

स्व. श्री पारसमलजी गोलिया व

स्व. श्रीमती सुरजकँवर पारसमल गोलिया की पुण्य स्मृति में

हस्ते : चाँदमल गोलिया परिवार की ओर से

बीकानेर - मुम्बई KUSAM-MECO®

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संपादकीय

गजेन्द्र शाह

दीपावली, ज्ञानपंचमी, चौमासी चौदश, कार्तिक पूर्णिमा आदि पावन प्रसंगों की हार्दिक शुभकामनाओं के साथ श्रुतसागर का यह नूतन अंक आप के करकमलों में सादर समर्पित करते हुए अपार आनन्द की अनुभूति हो रही है।

इस अंक में गुरुवाणी शीर्षक के अन्तर्गत आचार्यदेव श्री बुद्धिसागरसूरीश्वरजी म.सा. का लेख प्रकाशित किया जा रहा है, जिसमें संस्कारों की सुरक्षा व धर्म के प्रसार-प्रचार हेतु जैन गुरुकुल के बारे में पू. आ. श्री ने बहुत ही सुंदर प्रेरणादायी बातें बतलाई हैं। द्वितीय लेख राष्ट्रसंत आचार्य भगवंत श्री पद्मसागरसूरीश्वरजी म.सा. के प्रवचनांशों की पुस्तक 'Beyond Doubt' से क्रमबद्ध श्रेणी के अंतर्गत संकलित किया गया है।

अप्रकाशित कृति प्रकाशन स्तंभ के अन्तर्गत इस अंक में दो कृतियों का प्रकाशन किया जा रहा है. एक 'नेमिजिनशासनाधिष्ठायिका श्री अंबिकादेवी कथा' इसका संपादन ज्ञानमंदिर के सेवक ऐसे मेरे द्वारा किया जा रहा है. प्रायः अद्यपर्यन्त अप्रकाशित इस कृति का संपादन व प्रकाशन आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर-कोबा के हस्तप्रत भण्डार में संगृहीत प्राचीन एकमात्र हस्तप्रत के आधार पर किया जा रहा है। दूसरी कृति प. पू. मुनि श्री आर्य मेहुलप्रभसागरजी म. सा. द्वारा संपादित 'थावच्चापुत्र चौढालिया' यह कृति सैकडों कृतियों के रचयिता उपाध्याय श्री क्षमाकल्याणजी म. सा. द्वारा रचित, मारुगुर्जर भाषायुक्त पद्यबद्ध सुंदर रचना है।

विविध ग्रंथमाला परिचयात्मक श्रेणी के तहत इस अंक में ज्ञानमंदिर के पं. श्री अश्विनभाई भट्ट द्वारा संकलित 'सिंघी जैन ग्रन्थमाला' नामक लेख प्रकाशित किया जा रहा है। इसमें ग्रंथमाला का संक्षिप्त परिचय, ग्रन्थमाला के अन्तर्गत प्रकाशित महत्त्वपूर्ण ग्रन्थों व ग्रन्थकारों के विषय में आवश्यक विवरण दिया गया है। साथ ही पुनः प्रकाशन स्तंभ के तहत पूज्य मुनिश्री न्यायविजयजी म.सा. द्वारा संकलित 'केटलांक महत्त्वनां फरमानपत्रो' नामक लेख प्रकाशित किया जा रहा है, जो गतांक से जारी है।

आशा है इस अंक में संकलित सामग्री द्वारा हमारे वाचक लाभान्वित होंगे व अपने महत्त्वपूर्ण सुझावों से अवगत कराने की कृपा करेंगे, जिससे अगले अंक को और भी परिष्कृत किया जा सके।

For Private and Personal Use Only

ગુરુવાણી

આચાર્યશ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજી

યોગનિષ્ઠ આચાર્યની અમર ભાવના

(જૈન ગુરુકુળ)

આર્યસમાજીઓએ હરદ્વારમાં ગુરુકુળ સ્થાપ્યું છે. તેઓ તેની પ્રશંસા ઘણી કરે છે. એમ કહે છે કે ગુરુકુળના વિદ્યાર્થીઓ બધી બાબતમાં હોંશિયાર છે. તેઓ અભ્યાસ કરીને બહાર આવશે, ત્યારે લોકો એમની શક્તિને જોઈને આશ્ચર્ય પામશે.

આ બાબતમાં વિચાર કરીએ તો મુક્તકંઠે એમ કહેવું પડે, કે જૈન ગુરુકુળની અત્યંત આવશ્યકતા છે. સ્ત્રીઓ વગેરેના પરિચયથી દૂર રહી પચીસ વર્ષ સુધી ધાર્મિક તથા વ્યવહારિક વિદ્યાનો (અંગ્રેજી ભાષા વગેરેનો) અભ્યાસ કરવો, દરરોજ કસરત કરવી, ખાવાનો ખોરાક પણ પૌષ્ટિક તેમજ જંગલની હવા પણ ઉત્તમ હોવાથી આવે સ્થળે શરીરબળ અને જ્ઞાનબળ સારી રીતે વધે છે.

વળી અહીં ધર્મક્રિયાઓ કરવા માટે એક જુદો ઉપાશ્રય હોય, પૂજા કરવા માટે એક જિનમંદિર સારી રીતે તૈયાર કરેલું હોય, ભાષણો આપવા માટે હજારો વિદ્યાર્થીઓ બેસી શકે એવો એક સભામંડપ રચેલો હોય, વિદ્યાર્થીઓને રહેવા માટે જુદા જુદા ખંડ હોય, ભોજનશાળાનું સ્થાન પણ અલાયદુ હોય, વળી બીમાર વિદ્યાર્થીઓની સારવાર માટે પણ વ્યવસ્થા હોય.

આવા ગુરુકુળમાં વ્યવહારિક અને નીતિશિક્ષણનાં ધોરણો ઘડવામાં આવે. નીતિમાન અને ધર્મપ્રેમી શિક્ષકો શિક્ષણ આપતા હોય. વળી ધાર્મિક શિક્ષણનું જ્ઞાન આપવા માટે ઉચ્ચ ધાર્મિક કેળવણી પામેલા ગુરુઓ અને શિક્ષકોની પણ સગવડ કરવામાં આવી હોય, વળી જુદી જુદી વિદ્યાઓ શીખવવા માટે જુદા જુદા શિક્ષકો પણ રોકવામાં આવેલા હોય. અનેક પ્રકારના હુન્નરો શીખવવા માટે કેટલાક નિષ્ણાતો પણ રાખવા જોઈએ. આવી જ રીતે આમાં એક સમૃદ્ધ લાઈબ્રેરી પણ હોવી જોઈએ.

આવા ગુરુકુળમાં ધ્યાન કરવા માટે જુદીજુદી જગ્યાઓ હોય, વિદ્યાર્થીઓ પાસે અમુક વર્ષ સુધી ખાસ નિયમો પાળીને ભણવાની કબૂલાત કરાવેલી હોય.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

એ કોઈ પણ સ્ત્રીની સાથે પત્રવ્યવહાર ન કરે. વળી આ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર કેટલાક અનુભવીઓ દેખરેખ પણ રાખતા હોય.

આવા ગુરુકુળમાં જૈન ધર્મ અને અન્ય ધર્મોનાં તત્ત્વોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરાવવા માટે પૂરેપૂરા કેળવાયેલા મનુષ્યો રાખેલા હોય. સંસ્કૃત, માગધી, અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી જેવી ભાષાઓનું અહીં ખાસ અધ્યયન કરાવાતું હોય, નિયમિત અભ્યાસ માટે શિક્ષણનો સમય દર્શાવતાં ટાઈમટેબલો બરાબર ઘડવામાં આવેલાં હોય. તન, મન અને ધનનો આત્મભોગ આપીને કામ કરે તેવા શિક્ષકો અહીં હોવા જોઈએ. બ્રહ્મચર્યની મહત્તા દર્શાવતાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ થતો હોય. વળી,જમાનાને અનુસરીને ધાર્મિક શિક્ષણ આપતા ધર્મગુરુઓ આ સંસ્થામાં સાત સાત વર્ષ સુધી કામ કરવા બંધાયેલા હોય અને તેમને રહેવા માટે થોડેક દૂર યોગ્ય સ્થાનની સગવડ પણ હોય.

આવું ગુરુકુળ સ્થાપવામાં આવે તો હજારો જૈન વિદ્યાર્થીઓ બ્રહ્મચર્ય સાચવીને અભ્યાસ કરીને તૈયાર થાય અને જૈનોની જાહોજલાલીના વાવટા ફરકવા માંડે. આ પ્રકારના ગુરુકુળ માટે લાખો રૂપિયા ખર્ચનારા જૈનો જૈન ધર્મનો ઉદ્ધાર કરી પરમ પદ પામે છે. આવા ગુરુકુળમાં તૈયાર થયેલા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કર્યા બાદ એકેક લાખ મનુષ્ય જેવી શક્તિથી ગૃહસ્થ ધર્મ કે સાધુ ધર્મની સેવા ઉઠાવી લેશે. આમ થાય તો આપણે અસલ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ એમાં મને લેશ માત્ર શંકા નથી.

ઘણા સાધુઓ તથા શ્રાવકોના મનમાં આવા વિચારો જાગે છે, પરંતુ દસ-પંદર આત્મભોગ આપનારા શૂરવીર જૈનો બહાર પડે તો જૈન ગુરુકુળ જેવી સંસ્થા સ્થાપી શકાય એમાં લેશ માત્ર પણ શંકા નથી. આવી યોજનાના વિચાર માટે જૈન વિદ્વાનોની એક જાહેર સભા મળવી જોઈએ અને આ વિષયને જાહેર પત્રોમાં ખૂબ ચર્ચવો. પરિણામે દરેકનું ધ્યાન આ બાબત ભણી ખેંચાય. જૈન પ્રજાની સાચે સાચી ઉન્નતિ કરવી હોય તો જૈન ગુરૂકુળ સ્થાપવું જોઈએ.

જેમ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે ઘણી ઉન્નતિ સાધી, તેમ ગુરુકુળનો એક એક વિદ્યાર્થી બાહોશ વક્તા અને જ્ઞાની થવાથી હજારો સામે ટક્કર ઝીલી શકશે અને હજારો મનુષ્યોને પોતાના ધર્મ તરફ આકર્ષી શકશે. બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતા વિદ્યાર્થી ઘણું કામ કરી શકશે. આથી જ આવું ગુરુકુળ સ્થાપવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

- દુર્લભધર્મ ઈ.સન ૧૯૮૧ વર્ષ-૧ અંક-૩માંથી સાભાર

(વધુ આવતા અંકે)

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

Beyond Doubt

Acharya Padmasagarsuri

Greed, instigated the Station Master to go ahead with the crime. The Station Master went to a Harijan in the nearby locality and told him about his desire and said, "You have to kill a person sleeping in the waiting room. At night 2 O'clock when a goods train passes this way, we shall by then lay the dead body on the track. People will believe it to be an accident and none will doubt us. I shall rob the trunk in meanwhile and I shall pay you one-fifth of whatever we get from the trunk. Decide fast or else I'll have to give this contract to some one else".

"लोभः पापस्य कारणम्"

(Greed is the root cause of all evils)

The Harijan accepted the proposal of the Station Master and said that he shall sharpen his knife and reach the station within half an hour. After half an hour as promised he reached the place and murdered the person lying fast asleep and then took the dead body and put it on the track. He went upto the Station Master and said that he had finished the task assigned to him and the rest was his responsibility. He also demanded to get his share of the loot by the next morning. The Station Master took the trunk and kept it in his room. He then removed the bedding and got the room washed of all the blood stains. He then went and slept in his as if nothing had happened.

The goods train arrived at sharp 2 P.M. The engine driver spotted the dead body and suspected to be a murder case. He wanted to save himself of the charge of an accident and hence he stopped the train. When he inspected the dead body he confirmed it to be a murder case and went upto the Station Master and woke him up and asked him to look into the matter and also asked the Station Master to inform the police. The Station Master asked the driver to ignore the dead body and said that he would not take any action against him. The guard too came there and said that they would not go against the law and per-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

suaded the Station Master to look into the matter.

Finally the Station Master had to come to the place where the dead body was lying. When he saw the face in the light he could not belive that he had got his son murdered and began to cry. "Alas! I got my son killed for wealth. I curse myself for this wretched act". As the Station Master was wailing like this the whole plot came to light and both of them were punished by the law for their deeds.

But the most astonishing aspect of the incident was that the traveller was saved and instead the son was murdered. It so happened that a neighbour Harijan had overheard the conversation of the Station Master and the murderer. It is truely said that one who saves someone's life is greater and more powerful than one who tries to take a life.

Goodluck had favoured the Shravaka1 hence the neighbour Harijan was lead to save the householders life. He went to the waiting room and asked the seth if he wanted to save his life or the wealth that he carried with him.

The Seth replied that he surely would desire his life to be saved. Wealth lost could be re-earned, but the life that is lost can never be regained. The seth said "If I am alive, I will earn a lot of wealth. But why are you asking me all this? What is the matter? Please explain to me." The neighbour of the murdered said, "Sir, the Station Master of this station is very mean and treacherous.

He has hatched a conspiracy in consultation with my neighbour to kill you. My neighbour will be coming here after sharpening his knife. If you want to save your life, leave this trunk here itself and come alone with me to my house and spend the night there. In the morning I will gather the villagers and compel the Station Master to return your trunk. But just now it is dangerous for you to stay here. It is your great fortune that my conscience has directed me to save your life and perhaps you are blessed to live longer."

(Countinue...)

❖ ❖ ❖

For Private and Personal Use Only

अज्ञातकर्तृक

नेमिजिन शासनाधिष्ठायिका श्री अंबिकादेवी कथा

गजेन्द्र शाह

जिनशासन में चौबीस तीर्थंकरों के चौबीस अधिष्ठायक देव व चौबीस अधिष्ठायक देवियाँ होती हैं. जिनकी स्थापना स्वयं जिनेश्वरों के द्वारा की जाती है. सम्यग्दृष्टि व परमात्मा के परमभक्त देव-देवी ही इसके अधिकारी होते हैं. वे परमात्मा के भक्तों की रक्षा, शासन की रक्षा व शासन प्रभावना के कार्य करने में सहायक होते हैं.

प्रस्तुत कृति एक ऐसी शासनाधिष्ठायक देवी की है जो बालब्रह्मचारी भगवान श्री नेमिनाथजी की शासनदेवी के रूप में प्रसिद्ध है. जो गिरनारजी, आबूजी आदि तीर्थ व कई ग्राम-नगरों में प्रतिष्ठित है. जिनकी महिमा आज भी सर्वत्र जाज्वल्यमान है. जिसकी साधना कर विमलमंत्री ने आबूजी तीर्थ की स्थापना की, जिसे आज जैन-जैनेतर सभी मानते हैं, पूजते है.

कई मंत्र-तंत्र उनसे अभिवासित है. भूत-प्रेत डाकिनी-शाकिनी जिनके नाममात्र से भाग जाते हैं. जिनका प्रभाव मात्र जैनों में ही नहीं बल्कि जैनेतरों में भी सर्वत्र प्रसिद्ध है, जैनेतरों में नवरात्रि के समय जिनकी विशेष पूजा की जाती है.

अचिंत्य प्रभावी इस अंबिकादेवी की कथा कुछ इस प्रकार है-

सौराष्ट्र में कोडीनार नामका गाम आज भी प्रसिद्ध है, जिसे प्राचीन समय में कोडिनारि ग्राम भी कहा जाता था. इस नगर में सोमभट्ट नामक ब्राह्मण रहता था, जिसकी पत्नी अंबिका थी. पितृपक्ष (श्राद्ध) आने पर ब्रह्मभोज हेतु कई खाद्यसामग्रियाँ बनाई गई थी. उसी दिन उसके घर मासक्षमण के तपस्वी जैन मुनि भिक्षार्थ पधारे, अंबिका ने अत्यंत भावपूर्ण हृदय से मुनि को मासक्षमण का पारणा करवाया.

अधर्मी, मिथ्यात्वी पडोसन ने यह देखा व बाहर से आ रही अंबिका की सास को भरमाया कि ब्राह्मणों ने अभी तक भोजन नहीं किया और तेरी बहू ने

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एक शूद्र को पहले खाना दे दिया. सास कच्चे कर्ण की व मिथ्यादृष्टि थी, उसने बहू अंबिका को घर से निकाल दिया, अपने दोनों पुत्रों को लेकर अंबिका निकल पड़ी, रास्ते में बच्चे भूख व प्यास से निढाल हो गए, सरोवर के किनारे बैठकर अंबिका चिंतित हो रही थी, वहीं पर दान व शील के प्रभाव से अकालवृष्टि हुई, सरोवर पानी से भर गया, बांझ आम्र वृक्ष को भी फल लग गए. अंबिका ने बच्चों को फल खिलाया व पानी पिलाया.

उधर सास ने घर में जाकर देखा तो दान के प्रभाव से बाजोठ, बर्तनादि सोने के हो गये थे. विस्मित होकर अपने पुत्र से कहा कि बहू को ढूँढकर ले आओ. अपने पति को आते हूए देखकर अंबिका वहाँ से चल पड़ती है और सोचती है कि जरूर मेरा पति मुझे मारने के लिये आ रहा है, यहाँ मुझे बचाने वाला कोई नहीं, ऐसा सोचकर वह बच्चों को लेकर एक कूएँ में कूद जाती है.

पति यह देखकर सोचता है कि यह तो मर गई, अब घर जाकर कैसे मुँह दिखाउँगा, अब तो इसके चरणों मे ही मेरी शरण है ऐसा सोचकर वह भी उसी कूएँ में कूद जाता है. अंबिका प्रभु स्मरण व दान अनुमोदना के साथ मरकर सौधर्म देवलोक से चार योजन नीचे स्थित कोहण्ड विमान में महर्द्धिक देवी के रूप में उत्पन्न हुई और उसका पति आभियोगिक देव बनकर सिंह रूप धारण कर अंबिका देवी का वाहन बना.

रत्नश्रावक को देवी स्वप्न देती है और श्रावक गिरनारतीर्थ पर बालब्रह्मचारी श्रीनेमिनाथजी की रत्नप्रतिमा व अंबिका की स्थापना करता है. जो भगवान श्री नेमिनाथजी की उपासना करता है, उसके संकट अंबिका देवी दूर करती है. किसी भी समय कहीं भी प्रभु भक्तों की रक्षा हेतु यह देवी सदा जाग्रत व तत्पर रहती है. अंबिका देवी चारभुजायुक्त है, दाहिने दो हाथों में झुलता हुआ आम्रगुच्छ व पाश को धारण करती है. बाँये दो हाथों में पुत्र व अंकुश को धारण करती है. निर्वाणकलिका ग्रंथ में दक्षिण कर में आम्रगुच्छ की जगह मातुलिङ्ग का पाठ मिलता है. (तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्नां कुष्माण्डीं देवीं कनकवर्णां सिंहवाहनां चतुर्भुजां मातुलिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरां पुत्राङ्कुशान्वितवामकरां चेति ॥)

अंबिका को अंबिणी, कोहिंडी, कोहंडी आदि भी कहा गया है. कोहंड

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

नामक विमान में उत्पन्न होने के कारण कोहंडी कहा जाता है. वीरविजय रचित सज्झाय में अमकासती नाम मिलता है. उसमें पति के मरकर कछुआ होने का भी उल्लेख है. उसकी पंक्ति कुछ इस प्रकार है-"आल दीधाना ए फल होय, तेह मरी थयो काचबो रे; हीरविजय गुरु हीरलो होय, वीरविजय गुण गावता रे" जिनप्रभसूरि रचित अंबिका कल्प में पुत्रों के नाम के रुप में सिद्ध और बुद्ध का उल्लेख मिलता है. प्रस्तुत प्रत में शुभकर और विभकर नाम मिलते हैं. मार्ग में शुभकर को आम्रफल व विभकर को जल देने का उल्लेख है, आ. श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर, कोबा स्थित प्रायः अप्रकाशित अन्य एक अज्ञात कर्तृक पद्यबद्ध संस्कृत अंबिका कथा में भी शुभकर व विभकर नाम का उल्लेख हैं. पद्यबद्ध यह कृति १९वीं सदी के उत्तरार्ध की एकमात्र प्रति ४७६०१ में उल्लिखित है. इस प्रत में अंबिका के पिता का नाम भूदेव देवशर्मा दर्शाया गया है. साथ-साथ अंबिका के परमार्हती व सुश्राविका होने का भी उल्लेख है. उपदेश प्रासाद (भाग-३ स्तंभ-११) में सोमभट्ट के पिता का नाम दर्शाते हुए देवभट्ट बताया गया है और अंबिका श्रावककुल की एवं पुत्रों के नाम सिद्ध व बुद्ध दर्शाए गए हैं.

जिनप्रभसूरि रचित कल्प में पडोसन द्वारा कुछ भी कहे जाने का उल्लेख नहीं मिलता है. जिनप्रभसूरि कहते हैं कि एक मत ऐसा भी है कि अंबिका व उसके पति रैवतगिरि के शिखर पर से गिरकर अवसान को प्राप्त हुए थे.

अंबिकादेवी के नाम से स्तोत्र, छंदादि देशी व संस्कृत प्राकृतादि भाषाओं में विविध कर्त्ताओं द्वारा रची गई कई कृतियाँ हैं. कोबा ज्ञानमंदिर में लगभग ५४ कृतियाँ अंबिका के नाम से उपलब्ध हैं व उनसे जुडे हुए कई प्रकाशन, लेख व हस्तप्रतें हैं.

कृति परिचयः-प्रायः अप्रकाशित प्रस्तुत कृति की रचना गद्यबद्ध व संस्कृत भाषा में है. रचना बहुत ही सुंदर, सरल व सुगम है. कहीं पर भी क्लिष्ट शब्द या समासादि का प्रयोग नहीं किया गया है. साधारण संस्कृत जानने वाले भी आसानी से इसे पढ़कर अर्थबोध प्राप्त कर सकते हैं. अज्ञात कर्तृक इस कृति की भाषा प्रस्तुति स्तुत्य है. रचना शुद्ध संस्कृत में न होकर देशी मिश्रित संस्कृत

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

में नजर आती है. कहीं-कहीं हमने अपनी ओर से शुद्ध प्रयोग लिखने का प्रयास किया है, जो कोष्ठक में दर्शित है. प्रतिलेखक की साधारण अशुद्धियों को दूर करते हूए इस कृति का संपादन किया गया है. बीच में दिया गया श्लोक- "परवादे सहस्रवदना" के अंतिम दो चरण छूट जाने पर प्रतिलेखक द्वारा निशानी देकर अलग से लिखा गया है, जो पन्ने की किनारी पर होने के कारण घिस गया है व अस्पष्ट है, फिर भी यथासंभव प्रयास करके लिखा है.

प्रस्तुत कृति सुपात्रदान की महत्ता व प्रभाव को दर्शाती है. मासक्षमण के तपस्वी पंचमहाव्रतधारी मुनि भगवंत जैसा पात्र और अंबिका जैसी भाविक श्राविका द्वारा दिया गया दान वाचकों को दान की प्रेरणा देता है. साथ-साथ यह भी निर्देश करता है कि दूसरों की बात पर अंधविश्वास न करके स्वयं सारी स्थिति को देखकर व समझकर ही निर्णय करें ताकि अंबिका की सास जैसी स्थिति न हो. मिथ्यामति का त्याग व सम्यक् जीवन का मार्ग भी दिखलाती है.

कर्ता परिचयः-कृति में कर्ता का कहीं भी उल्लेख नहीं मिल पा रहा है. इस कृति की अन्य प्रतें होने के कारण अनुपलब्ध व अन्य किसी भी प्रमाण के अभाव में यह कृति अभी तो अज्ञातकर्तृक के रूप में ही प्रकाशित की जा रही है.

प्रत परिचयः- प्रस्तुत कृति का संपादन आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर, कोबा की एकमात्र हस्तप्रत ४८२०५ के आधार पर किया गया है. विविध कथा संग्रहात्मक इस प्रत की स्थिति अपूर्ण है, एकमात्र-१३वाँ पत्र उपलब्ध है, उसमें प्रथम पेटांक में सुपात्र दानोपरि हंसपाल कथा का अंतिम कुछ अंश है व १३अ से १३आ में प्रस्तुत कृति संपूर्णरूप से लिखित है. प्रत के अक्षर साधारण, सुंदर, बड़े व सुवाच्य हैं.

प्रत का अंतिम भाग उपलब्ध होने से उसकी प्रतिलेखन पुष्पिका मिल रही है. प्रतिलेखनपुष्पिका हाँसिये में लिखी गई है. पुराने लेखकों का यह विवेक रहता था कि दो-चार लाईन के लिये पुरा पन्ना न लेकर उसी में कहीं समाविष्ट कर देते थे. यदि अन्य कृति भी लिखनी हो तभी अवशेष दो-चार पंक्तियाँ अन्य पृष्ठों पर लिखते थे. इससे हमें ज्ञात होता है कि कागज व पर्यावरण रक्षा का उस समय कितना खयाल रखा जाता था. जो आज अत्यंत आवश्यक है.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्राप्त पुष्पिका के आधार पर प्रत वि.सं. १६४१ में श्रावण कृष्णपक्ष १४ को पं. विजयदेव द्वारा श्रीवीलादेसर में लिखे जाने का उल्लेख मिलता है. गाँव के नाम में एक अक्षर की अस्पष्टता के कारण भ्रम होता है कि 'वी' के बाद 'ला' है या 'ना' है? अनुमान से वीनादेसर न होकर ज्यादातर संभावना वीलादेसर होने की है. जो आज प्रायः गांधीनगर के पास साबरमती नदी के तट पर स्थित वलाद गाँव हो सकता है,

श्री अंबिकादेवी कथा

॥ॐ नमः॥

सोरठदेशमध्ये कोडीनारि(र)ग्रामे सोमभट्टब्राह्मणः (आसीत्)। तस्य घरणी(गृहिणी) अंबिकानामा(नाम्ना) निवसति (स्म)। अन्यस्मिन् दिने सोमभट्टब्राह्मणगृहे सराध(श्राद्ध)दिने कश्चिन्मुनिः मासक्षमणपारणार्थी गृहे समागतः। अंबिका दृष्टः । मनसि चिंतितवान् धन्यो(ऽ)यं वासरः यत् अचिंतितः मम ससुरदिने समागतः। यतः

गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
पतिरेव कुलस्त्रीणां सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ।।१।।

मनसि चिंतयति यद्यत्सु सुंदरं मिष्टं भोजनादिकं तदस्मै दीयते। एवं ज्ञात्वा तस्मै ऋषये भोजनादिकं दत्तम्। तस्मिन्नवसरे पापिन्या प्रातिवेस्मन्या (प्रातिवेशिकया) अंबिका दृष्टा। क्रुद्धमनायाता। यतः

तं नत्थि घरं तं नत्थि देवलं, राय उलंषि(घि?)तं नत्थि ।
जत्थ अकारण कुविया, दो तिन्नि खला न दीसंति ।।१।।

परवादे दसवदना, पररंध्रनिरीक्षणे सहश्राक्ष(क्षः) ।
पर..वित्तहरणे बाहु सहश्रार्जु(?)ला पिशुन ।।२।।

इति चिंतितं। अस्याः सश्रू (स्वश्रुम्) अग्रे कथयित्वा एनां गृहान्निसारयामि। समागत्यमाना स्वश्रू प्रातिवेस्मन्या दृष्टा। करेण धृत्वा सर्वे स्वरूपं निवेदितम्। अनया पापिन्या सू(शू)द्राय दानं दत्तम्। ब्राह्मणेषु अभुक्तेषु तव वधू ईदृशाचारिणी। एवं श्रुत्वा पुत्राग्रे सर्वं निवेदितं वधूवृत्तांतम्। पतिना निराकृता।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अंबिका गृहान्निस्सारिता। शुभकरविभकरौ द्वौ पुत्रौ गृहीत्वा गिरिनारि(र) गिरं(रिं) प्रति प्रतिचलिता।

मार्गे गच्छता पुत्राणां वि(बु)भुक्षातृषा लग्ना। मनसि खेदपरा जाता। चिंतयति धिग्मे। सरोवरपाल्यां गत्वा निषिन्ना। अकालवृष्टिर्जाता। सरोवरो भृतः। सहकारवृक्षः सफलो यातः। शुभकरस्य करे आम्रो दत्तः। विभकरस्य पानीयं। पश्चाद्गृहे किं जातं? सश्रू (स्वश्रू)चिंतितं। गत्वा गृहं विलोकयामि वधू किं दत्तं? किं रक्षितं? गृहे प्रविष्य(श्य) यावद्विलोकयति तावद्भृतं भाण्डं सर्वं पस्य(श्य)ति। मुनिदानप्रभावात् पट्टकः स्वर्णमयो दृष्टः। धर्मप्रभावो दृष्ट्वा पुत्राग्रे निरूपितः। मया दुर्जनवचनं श्रुतम्। अविमृस्य(श्य) वधू गृहान्निःकासिता (गृहान्निष्कासिता)। परं तथा कुरु यथा सर्वत्र विलोक्य सोधय(यि)त्वा ग्रामनगरपर्वतादीन् वधूं समानय।

सोमभट्टः मातुः वचनं श्रृत्वा वधू अनुपदेशगतः सरोवरे उपविष्टा दृष्टा। सा पतिं विलोक्य पुत्रौ गृहित्वा अग्रे प्रचलिता। पथि गच्छती चिंतयति असौ मे भर्ता मां हनिष्यति। कश्चिन्निषेधकर्ता नहि। इति विमृस्य(श्य) पुत्रौ गृहित्वा कूपे पपात।

कूपोपरि भर्ता समागतवान् तां मृतां दृष्ट्वा चिंतयति 'एनां विना पश्चाद्गत्वा किं करिष्यामि। कथं वदनं दर्शयिष्ये मातुः लोकानां च' इति विचिंत्य तेनापि कूपे झंपां दत्ता। अस्याः चरणौ मे शरणं भूयात्। स (सः) सोमभट्टो मृत्वा अंबिकाया वाहने सिंघो(सिंहो) बभूव।

अंबिका रत्नश्रावकस्य सुप्नो दत्तः। रत्नश्रावकेन अंबिकाप्रतिमां कारयित्वा गिरिनारि(र)गिरौ था(स्था)पना कृता। अधिष्टाय(यि)का कृता। पश्चाज्जिनशासन अधिष्टाय(यि)का विक्षाता बभूव। अस्याः प्रभावेन कंचणचलाणा(?) न्नेमिनाथ प्रतिमां वज्रमयी रत्नश्रावकेणानीता। रैवताचले प्रतिमा स्थापिता। दानशीलप्रभावादंबिका जगति विक्षा(ख्या)ता बभूव॥

इति अंबिकादृष्टांतः॥ सं. १६४१ वर्षे श्रावण वदी १४ दिने। पं०.॥ विजयदेव लिपीकृतं॥ श्रीवीलादेसर मध्ये। शुभं भवतु॥श्री

❖ ❖ ❖

For Private and Personal Use Only

महोपाध्याय श्री क्षमाकल्याणजी म. विरचित

थावच्चापुत्र अणगार चौढालीया

संपा. आर्य मेहुलप्रभसागरजी म.

कृति परिचय-

कथा के प्रति मानव-मन सहज आकर्षित होता है। इसको लक्ष्य में रखकर धर्म-प्रचारकों ने भी कथा साहित्य को उपदेश का माध्यम बनाया है, जिससे धर्म की ज्ञेय और उपादेय बातें लोक-मानस में गहरा प्रभाव जमा सके।

पूज्य महोपाध्याय श्री क्षमाकल्याणजी म. ने सरल लोकभाषा में चार ढालों में गुंफित थावच्चापुत्र अणगार चैढालिया में तद्भवमोक्षगामी थावच्चापुत्र का वैराग्य, माता से रोचक वार्तालाप, श्रीकृष्ण की जनसामान्य में दीक्षा ग्रहण हेतु प्रेरणा व दीक्षार्थी के परिवार की जिम्मेदारी उनकी रहेगी, ऐसी घोषणा से एक हजार पुण्यशाली थावच्चापुत्र के साथ संयम ग्रहण हेतु तत्पर हुए। उसके पश्चात् श्रीकृष्ण के साथ समवशरण में प्रस्थान, अनशन आदि सभी घटनाओं को ज्ञाताधर्मकथांग से उद्धृत कर जनसामान्य पर उपकार किया है।

इस कृति की रचना विक्रम संवत् १८४७ आसोज सुदि दशमी को महिमापुर में करने का उल्लेख स्वयं कर्ता ने अंत में किया है-

वरस अढारै हो सैतालिसमे, विजयदशमी सुविचार।
पूरब देशे हो महिमापुर वरे, एह रच्यो अधिकार॥

प्रति परिचय-

खरतरगच्छ साहित्य कोश क्रमांक-१०७७ में अंकित प्रस्तुत थावच्चापुत्र अणगार चैढालिया की हस्तलिखित प्रति की प्रतिलिपि स्नेही पूज्य पंन्यास श्री पुंडरीकरत्नविजयजी म. के सहयोग से विश्वविरासत समान श्री जिनभद्रसूरि ज्ञानभंडार-जैसलमेर के संचालकों से प्राप्त हुई है। एतदर्थ वे साधुवादार्ह हैं।

उनतीस पन्नों की प्रायः शुद्ध प्रति में अनेक जिनस्तवन, उपदेशक गीत व दादा गुरुदेव जिनदत्तसूरिजी के गीत लिखे हुए हैं। हर पन्ने में बारह पंक्तियाँ और हर पंक्ति में चौवालिस अक्षर लिखे गये हैं। अक्षर सुंदर और सुवाच्य है।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कर्ता परिचय-

चतुर्विध संघ की महिमा का गान स्वयं तीर्थंकर भगवंत देशना के पूर्व नमो तित्थस्स कहकर किया करते हैं। उसी संघ के उच्च स्थान पर प्रतिष्ठित पूज्य महोपाध्याय श्री क्षमाकल्याणजी म.सा. का नाम विक्रम की उन्नीसवीं शताब्दी के मध्य भाग के गीतार्थ, विद्वान एवं लोकमान्य साधु के रूप में विख्यात है। इसी कारण उनके द्वारा रचित कृतियाँ आज जन-जन के मुख से सस्वर होती हैं।

पं. नित्यानंदजी विरचित क्षमाकल्याण चरित (संस्कृत-पद्य) के अनुसार आपने बीकानेर के समीपवर्ती गांव केसरदेसर के ओसवाल वंशीय मालु गौत्र में वि.सं. १८०१ में जन्म ग्रहण किया था। जन्म का नाम खुशालचन्द था। आपने वि.सं. १८१२ में खरतरगच्छाधिपति आचार्य श्री जिनलाभसूरिजी म. के विजयी राज्य में वाचक अमृतधर्मजी म. से दीक्षा ग्रहण की। आपके धर्म प्रतिबोधक और गुरु वाचकश्री अमृतधर्मजी म. थे। आपका विद्याध्ययन उपाध्याय श्री राजसोमजी म. और उपाध्याय श्री रूपचन्दजी म. (रामविजयजी) के निर्देशन में हुआ था।

वर्तमान में खरतरगच्छीय साधु-साध्वीजी भगवंत जिस वासचूर्ण का उपयोग करते हैं, उसे संपूर्ण विधि-विधान के साथ आपने ही अभिमंत्रित किया था। वही वासचूर्ण गुरुपरंपरानुसार आज तक दीक्षा, बड़ी दीक्षा, योगोद्वहन, पदारोहण आदि प्रत्येक विधि-विधान में आपका नाम लेकर निक्षेप किया जाता है। ऐसा उदाहरण प्रायः समग्र जिनशासन में विरल ही है। आपका स्वर्गवास बीकानेर में वि.सं. १८७३ पौष वदि १४ को हुआ था। इस वर्ष पौष वदि १४ बुधवार ता. २८ दिसम्बर २०१६ को उनके स्वर्गवास के दो सौ वर्ष पूरे हो रहे हैं। आपकी शिष्य संतति अद्यावधि विद्यमान है।

आपका विचरण क्षेत्र राजस्थान, काठियावाड, गुजरात, बंगाल, महाराष्ट्र, उत्तरप्रदेश आदि में प्रमुखता से हुआ। अपने जीवनकाल में जहाँ साहित्य रचना का अद्भुत कार्य अंतिम समय तक जारी रहा, वहीं परमात्म भक्ति से ओतप्रोत मन ने शताधिक रचनाएँ कर भक्तों को भावप्रवण भेंट देकर सम्यक्त्व को स्थिर किया।

आपके द्वारा रचित साधुविधि प्रकाश, श्रावकविधि प्रकाश, प्रतिक्रमण हेतु विचार जैसे ग्रंथ आपकी क्रियाशीलता की पहचान उजागर करते हैं, वहीं

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रश्नोत्तर सार्धशतक, विचार शतक बीजक आदि ग्रन्थ आपकी आगम शास्त्रों की अजोड़ पकड को सिद्ध करते हैं। भूधातु वृत्ति से जहाँ आपकी व्याकरण के तलस्पर्शी ज्ञान की झलक मिलती है, तो तर्कसंग्रह फक्किका, मुक्तावली फक्किका (अप्राप्य) आदि ग्रंथों में आपकी प्रांजल न्यायशैली देखकर विद्वज्जन दंग रह जाते हैं। आपकी रचित अधिकांश रचनाएँ अद्यावधि अप्रकाशित हैं। जिनमें से १२१ लघुकृतियों का संकलन मेरे द्वारा किया जा रहा है।

थावच्चापुत्र अणगार चौढालीया

(ढाल- धर्म हियै धरौ एहनी)

ढाल-१

भविजन सांभलौ।
आलस विषय निवारो रे, मन करी निर्मलो रे ।।टेर।।

द्वारिका नगरी अति भली रे, अलकापुरी अवतार।
राज करै तिहां यदुपति रे, कृष्ण नरेसर सारो रे ।।१।।

सेठाणी इक तिहां वसै रे, थावच्चा धन नाम।
तसु नंदन गुण आगरू रे, थावच्चा पुत्र नामो रे ।।२।।

कुलवंती कन्या भली रे, एक लगन बत्तीस।
परिणावी तिण परिवर्यो रे, सुख भोगवै निसदीसो रे ।।३।।

तिण अवसर श्री नेमिजी रे, गिरिवर श्री गिरनार।
समवसर्या नंदन वने रे, साधु अढार हजारो रे ।।४।।

वासुदेव आदेश थी रे, ताडी भैर सुजाण।
कौमोदकी नामें तिहां रे, मिलिया सहु नर राणों रे ।।५।।

ऋद्धि तणे विस्तारथी रे, हरि वंदे प्रभु पाय।
थावच्चा सुत पिण तिहां रे, वांद्या श्री जिनरायौ रे ।।६।।

वाणि सुणी जिनवर तणी रे, प्रतिबुज्यौ तिण वार।
घर आवी माता भणी रे, पभणे एम कुमारो रे ।।७।।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

प्रभु पासे म्है सांभल्यौ रे, धर्म रूच्यो मुझ एह।
मात कहै सुत धन्य तूं रे, वलि कृतपुण्य अछेहो रे ॥८॥

कुमर कहै वलि मातजी रे, दीजै मुझ आदेश।
प्रभु पासै जई आदरूं रे, संयम सुगुण निवेसो रे ॥९॥

मात सुणी असुहामणो रे, ए सुत वचन विचार।
पुत्र विरहे व्याकुल थई रे, धरणि ढली तिण वारो रे ॥१०॥

वलि शीतल उपचार थी रे, सावधान थई मात।
विलपंती कहे पुत्र ने रे, दीन वयण ईणि भातो रे ॥११॥

ढाल-२

(ढाल- जीवन जादा रहो रहो एहनी)

इष्ट कांत तु पुत्र अमारै, एकज छै बहु मान्यौ।
रयण करंड समान अनुपम, दुर्लभ दरसण जाणौ ॥१२॥

मोहनगारा सुण सुण पुत्रपियारा सुण सुण।
वारि जाउं सुण सुण प्राण आधारा ॥टेर॥

तुम वियोग मुझ थी न खमायै, छिण एक पिण इण वारे।
तिण कारण जां लगि में जीवुं, तां लगि रहि सुत सारै ॥१३॥ मो.

मानव भव संबंधी भोगवि, काम भोग सुविलासे।
परणीत वय कुल वंस वधावी, व्रत लीजै प्रभु पासै ॥१४॥ मो.

पुत्र कहे नर भव अति चंचल, संध्या वांन इम जाणौ।
पहिला अथवा पाछै इक दिन, तजवुं निश्चै जाणौ।
माता मोरी सुणौ सुणौ।
वारि जाउं सुणौ सुणौ मुज विचार ॥१५॥

कुण पहिला कुण पाछै जासै, परभव ए कुण जाणै।
तिण कारण अनुमति मुझ दीजै, व्रत लेवा इण टांणै ॥१६॥ माता.

माता कहे वलि ए कुलवंती, बत्तीसे वरनारी।
सदृश रूप लावण्य गुणाकर, भोगव सील सुधारी ॥१७॥ मो.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पुत्र कहे नर नारी केरी, काया अशुचि पिछाणो।
रूधिर मांस मल मुत्रादीक नो, आश्रय ए तुम जाणो ॥१८॥ माता.

माय कहै मणि कनकादिक, बहु द्रव्य अछै घर मांहे।
ते निज इच्छा दान भोगथी, विलसी व्रत ऊमाहै ॥१९॥ मो.

थावच्चा सुत कहै ए धन नौ, मारै काम न होई।
चोर अगनि जल राजादिक, बहु एहना लागु होई ॥२०॥ माता.

माय भणै संयम अति दुक्कर, घोर परिसह सहवा।
तुं सुकमाल शरीर मनोहर, नही पलस्यै व्रत एहवां ॥२१॥ मो.

कुमर कहे संयम नही दुक्कर, धीर वीर सा पुरसां।
दुक्कर छै ए विषय विगूतां, कायर नै कापुरसां ॥२२॥ माता.

इण परि बहु वचने परिचायौ, पण ते मन नवि धारे।
विण इच्छायै अनुमति आपी, माता पिण तिण वारै ॥२३॥ मो.

ढाल-३

(ढाल- बे बे मुनिवर नी एहनी)

थावच्चा माता तिण अवसरे रे, जाये कृष्ण नरेसर पास रे।
विनय करिने आपे भेटणौ, भाखै इणि परि वचन विमास रे ॥२४॥

राजेसर इक सुत छै माहरै, सुंदर जीवन प्राण आधार रे।
संयम लेवा ते इच्छुक थयो, करवुं छे मुझ उच्छव सार रे ॥२५॥

छत्र चामर वलि मुगट मनोहरू, ते कारण दीजै महाराज रे।
कृष्ण कहै तुम्ह जावौ निज घरै, हुं करसुं तसु उच्छव काज ॥२६॥

गज चढी आवे थावच्चा घरे, भाखे इण परि कृष्ण नरेस रे।
तुं व्रत ल्यै मत देवाणुप्पिया रे, भोगव नर भव भोग विशेष रे ॥२७॥

जेह पवन तुझ ऊपरि संचरे, तेह निवारण सगति न मुज्झ रे।
बांह ग्रही छै में हिव ताहरी, कोय न करस्यै बाधा तुज्झ रे ॥२८॥

कुमर कहे दुर्जय रिपु माहरे, मरण जरा नामे दुख दिंत रे।
तेह निवारो जे तुमे आवता, तो हुं भोगवुं भोग निचिंत रे ॥२९॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

हरि कहै दुक्करकारी ज छै सहि, सुर असुरादिक नें पिण एह रे।
आतम संचित कर्म खप्या विना, करि न सकै कोइ एहनो छेह रे ॥३०॥

थावच्चा सुत कहे ते कारणे, कर्म खपावा चाहुं स्वाम रे।
कृष्ण नरेसर इम उद्घोषणा रे, नगरी मांहि करावै ताम रे ॥३१॥
सुणजो सहु कोय देवाणुप्पिया रे ॥ आंकणी ॥

थावच्चा सुत संयम आदरै, मन शुद्ध नेम जिणेसर पास रे।
जो कोई राजा युवराजा वली रे, सेठ सेनापति सुकृत निवास रे ॥३२॥

साथ करै थावच्चा सुत तणो, अनुमति द्यै तसु कृष्ण नरेसर रे।
पाछल पिण तेहना परिवारनी, सार संभाल करै सुविशेष रे ॥३३॥

सहस पुरुष संयम सन्मुख थया, तसु अनुरागे तिहां तिण वार रे।
ते देखीनै कृष्ण नरेसरू, दीक्षा उच्छव करे उदार रे ॥३४॥

समवसरण पासे आवी करी, शिबिका थी ऊतरै कुमार रे।
कृष्ण नरेसर निज आगल करी, प्रभु पासै ल्यावै सुविचार रे ॥३५॥

कुमर उतारे भूषण अंगथी, आपै माय भणी निस्संग रे।
माता आंखें आंसु नाखती, सीखामण आपी मनरंग रे ॥३६॥

सैहथ लोच कर्यौ संयम वर्यौ, सहस पुरुष साथे श्रीकार रे।
थावच्चा सुत ते मुनिवर थया, अनुक्रम चउदे पूरब धार रे ॥३७॥

प्रभु आपै थावच्चा सुत भणी, शिष्य पणै ते साधु हजार रे।
प्रभु आदेशे मुनिवर एकदा, बाहिर जनपद करे विहार रे ॥३८॥

ढाल-४

(ढाल- श्री जिनप्रतिमा हो जिन सारिखी कही एहनी)

संवेगी नीरागी हो मुनिवर तिण समें, करता शुद्ध विहार।
सैलगपुर नै हो पासे समोसर्या, नृप उद्यान मझार ॥३९॥

सेलग राजा हो आव्यो वांदवा, सांभलि धरम उदार।
सद्गुरु पासै हो ततखिण आदर्या, श्रावक ना व्रत बार ॥४०॥

पंचसय मंत्री हो श्रावक व्रत ग्रह्यां, पंथग प्रमुख उल्लास।
साधूजी आवे हो अनुक्रमें विचरतां, सोगंधिका पुरी पास ॥४१॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तिण पुरि निवसै हो आढ्य शिरोमणि, शेठ सुदर्शन नाम।
सेवक ते छै हो शुक तापस तणौ, सोच मूल ध्रम धाम ॥४२॥

आगम निसुणी हो सेठ सुगुरु तणो, आवै पुरी उद्यान।
वादी पूछै हो मूल ते धर्म नो, मुनि कहै विनय प्रधान ॥४३॥

गुरु मुख सुणिने हो, धरम सुहामणो, जलशुचिता अप्रमाण।
जाणी ने लीधा हो व्रत श्रावक तणां, छांडी प्रथम गुणठाण ॥४४॥

शुक पिण आवे हो सुणि एह वार्ता, शिष्य सहस संघात।
ततखिण जावै हो सेठ घरे तिहां, देखै न आदर वात ॥४५॥

तब शुक भाषै हो शेठ भणी इसुं, चालो तुम गुरु पास।
प्रश्न पूछीने हो करशुं पारिखा, पाछलि उचित प्रकाश ॥४६॥

इम कही जावे हो सेठ सहित तिहां, पूछै प्रश्न अनेक।
गुरु पिण आपै हो उत्तर तेहने, बूझ्यो शुक सुविवेक ॥४७॥

सांख्य मत छोडी हो संयम आदर्यो, शिष्य सहस परिवार।
श्री गुरु आपै हो ते शिष्य तेहनें, शुक थया पूरब धार ॥४८॥

थावच्चा पुत्र हो मुनि तदनंतरे, तिहां थी करै विहार।
शिष्य सहस नै हो साथे परिवर्या, विचरै देश मझार ॥४९॥

अनुक्रमे आव्या हो विमलाचल गिरै, पृथिवी सिल पट श्याम।
पुंजी ने कीधो हो संथारौ तिहां, मास एक अभिराम ॥५०॥

केवल पामी हो तिहां मुगते गया, थावच्चा सुत स्वाम।
एह संक्षेपै हो चारित्र कह्यो इहां, विस्तर ज्ञाता ठांम ॥५१॥

वरस अढारै हो सैतालिसमे, विजयदशमी सुविचार।
पूरब देशे हो महिमापुर वरे, एह रच्यो अधिकार ॥५२॥

वाचक गिरूआ हो गुण गण निर्मला, अमृतधर्म सुजाण।
मुनि गुण गाया हो आतम हित भणी, सीस क्षमाकल्याण ॥५३॥

❖ ❖ ❖

For Private and Personal Use Only

સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલા

અશ્વિન બી. ભટ્ટ

'न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते' વાસ્તવમાં આ સંસારમાં જ્ઞાનથી પવિત્ર બીજું કંઈ નથી, કારણ કે જ્ઞાનજ્યોતિ પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રધાન સાધન શાસ્ત્ર છે. શાસ્ત્ર દ્વારા જ જ્ઞાનનો વિકાસ થઈ શકે છે, માટે શાસ્ત્રોનું સંરક્ષણ કરવું મનુષ્યમાત્રનું પરમ કર્તવ્ય છે. આ ભગીરથ કાર્ય ને સુચારુ સ્વરૂપ આપીને જૈન આગમિક, દાર્શનિક, સાહિત્યિક, ઐતિહાસિક, કથાત્મક ઇત્યાદિ વિવિધ વિષયગુમ્ફિત પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, અપભ્રંશ, પ્રાચીનગૂર્જર, રાજસ્થાની આદિ નાનાભાષાનિબદ્ધ સાર્વજનિક પુરાતનવાઙ્મય તથા નવીન સંશોધનાત્મક સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્ય પ્રકાશિની જૈનગ્રન્થાવલી એટલે સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલા. આ ગ્રંથમાલા એ જ્ઞાનગંગાને નવો જ પ્રવાહ આપ્યો છે. આ ગ્રંથમાલા દ્વારા માત્ર જૈન જ નહીં પરંતુ જૈનેતર સાહિત્ય પણ પ્રકાશિત કરેલ છે. આવા સર્વધર્મસમભાવને કારણે તેમનું નામ આજે આંતરાષ્ટ્રીય સ્તરે વિખ્યાત છે. આ ગ્રંથમાલા દ્વારા સંપાદિત સાહિત્ય સરળભાષામાં શાસ્ત્રનાં રહસ્યોને સમજાવે છે. જેમકે મેરુતુંગાચાર્ય વિરચિત પ્રબંધચિંતામણિનો હિંદી અનુવાદ તથા ભારતીય પ્રમાણશાસ્ત્ર માટે ઉપયોગી પ્રમાણમીમાંસા ઉપરોક્ત બાબતની સાક્ષી પુરે છે. તે ગ્રંથની સાથે સંપાદિત કરવાથી સાક્ષર વ્યક્તિ પણ આપણા શાસ્ત્રના ગૂઢ રહસ્યને સરળતાથી સમજી શકે છે અને આ પ્રકાશનો બધાં માટે બુદ્ધિગમ્ય અને રોચક બને છે. જેથી આજની પેઢીના જે લોકો સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાથી વિરક્ત છે. તેવા લોકોને આપણી સંસ્કૃતિનું માહાત્મ્ય સમજાશે અને આ સાહિત્યની દિવ્યતા ઓળખીને તેમનું સંરક્ષણ કરવા પ્રેરાશે. હજુ પણ એવું ઘણું સાહિત્ય છે. જેનું ઉદ્ધરણ અવશિષ્ટ છે. તેથી આ ગ્રંથમાલાના આવા ભગીરથ કાર્યોથી આપણે સૌને નષ્ટપ્રાયઃ થતાં પ્રાચીન-સાહિત્યનાં સંરક્ષણ તથા સમ્માર્જન કરવાની પ્રેરણા મળે છે.

ગ્રંથમાલા-સંસ્થાપકનો પરિચય –

अस्ति वङ्गाभिधे देशे सुप्रसिद्धा मनोरमा ।
मुर्शिदाबाद इत्याख्या पुरी वैभवशालिनी ।।

श्री बहादुरसिंहाख्यो गुणवाँस्तनयो स्तयोः ।
अभवत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीनिधिः ।।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલાના સંસ્થાપક બાબૂ રાયબહાદુર શ્રી ધનપતસિંહજી સિંઘીનો જન્મ મુર્શિદાબાદમાં વિ.સં. ૧૯૪૧માં થયો હતો. તેનાં વિવાહ બંગાળના એક જૈન સદ્ગૃહસ્થ લક્ષ્મીપતસિંહજીની પૌત્રી તિલકસુંદરી સાથે વિ.સં. ૧૯૫૪માં થયા હતા. જેથી તેઓએ એક પ્રસિદ્ધ જૈન કુટુંબ સાથે સંબંધ બાંધ્યો અને તેમનાં પિતાશ્રી ડાલચંદજી સિંઘી પણ જૈનમહાજનોમાં સચ્ચરિત પુરુષ હતાં. તેમનાં પિતાને જૈનધર્મનાં વિશુદ્ધ તત્ત્વોનાં પ્રચાર અને સર્વોપયોગી જૈન સાહિત્યના પ્રસારમાં ખાસ રુચિ હતી, વળી કલકત્તામાં સાહિત્યિક કેન્દ્રની સ્થાપના કરવાની યોજના તેઓ વિચારી રહ્યા હતાં. પરંતુ ઈ.સં. ૧૯૨૭માં તેમના પિતાજીનો સ્વર્ગવાસ થયો. પિતાજીનું આ સ્વપ્ન પુરૂ કરવાનું કાર્ય એમનાં પુત્ર ‘રાયબહાદુર શ્રી ધનપતસિંહજી સિંઘી એ કર્યું.

ગ્રંથમાળાની સ્થાપના –

ઈ.સ. ૧૯૩૧માં વિશ્વવંદ્ય કવીન્દ્ર શ્રીરવીન્દ્રનાથ ટાગોરની વિભૂતિવિહારમાં વિશ્વવિખ્યાત શાંતિનિકેતનનાં વિશ્વભારતી વિદ્યાભવનમાં શ્રી રાયબહાદૂર શ્રી ધનપતસિંહજીએ “સિંઘી જૈન જ્ઞાનપીઠ”ની સ્થાપના કરી ત્યાં જૈન સાહિત્યના અધ્યયન–અધ્યાપનનું કાર્ય શરૂ કર્યું, ત્યારબાદ જૈનપુસ્તકોનું પુનરુદ્ધરણનું કાર્ય શરૂ થયું. અગણિત ઐતિહાસિક પુસ્તકો જૈનભંડારોમાં હતાં, પરંતુ વિદ્વદ્સંપર્કના અભાવે તે પ્રકાશમાં આવ્યાં ન હતાં. પણ પાટણના પુરાતન જૈન ભંડારોનું અવલોકન કરતાં ઐતિહાસિકતા તરફ દ્રષ્ટિ પડી અને “શ્રીમત્કાંતિવિજય મ.સા.”ની દિવ્ય પ્રેરણા તથા ‘આગમોદ્ધારક મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી’ની સહકારિતાથી આ કાર્ય માટે આગળ વધ્યાં, તેમજ અનેક સ્થાનેથી પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી આ “સિંઘી જ્ઞાનપીઠ”ની સાથે “સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલા” શરૂ કરવાની યોજના ઘડાઈ. તથા ‘પ્રબંધકોષ, કુમારપાલપ્રબંધ, વસ્તુપાલચરિત્ર, વિમલપ્રબંધ’ આદિ શિલાલેખ, તામ્રપત્ર ગ્રંથપ્રશસ્તિ આદિ સાધનની સંકલના શરૂ થઈ, અને અંતે ઈ.સ. ૧૯૩૧માં શ્રી રાયબહાદુર શ્રી ધનપતસિંહ સિંઘીના પિતા શ્રી ડાલચંદજી સિંઘીની પુણ્યસ્મૃતિમાં “સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલા”નો પ્રાદૂર્ભાવ થયો. જેનું પ્રથમ મણિ એટલે કે “પ્રબંધચિંતામણી” નામનો ગ્રંથ પ્રકાશમાં આવ્યો.

ગ્રંથમાળાનો ઉદ્દેશ્ય –

આ ગ્રંથમાળાનાં પ્રકાશનકાર્ય અંતર્ગત બધાં ગ્રંથનાં મુખપૃષ્ઠ ઉપર પ્રદેશ-સૂચક ઉલ્લેખ અંકિત કરેલા જ હોય છે. તદનુસાર જૈન સાહિત્યોદ્ધારનું ક્ષેત્ર ખુબ વિશાળ છે. મુખ્ય રીતે તો જૈનપ્રવચન અંતર્ગત આગમિક, દાર્શનિક, સાહિત્યિક,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઐતિહાસિક તથા કથાત્મક આદિ મહત્વનાં ગ્રંથોનું વિશિષ્ટ રીતે સંશોધન,સંકલન અને સંપાદન કરીને યથાશક્ય પ્રકાશિત કરવાનું હતું. પરંતુ સૌથી પહેલા મુખ્ય લક્ષ્ય ઐતિહાસિક સાહિત્ય પ્રકાશિત કરવાનું હતું. જેના મુખ્ય બે કારણો હતા.

જૈન ગ્રંથભંડારમાં ઇતિહાસાન્વેષણને ઉપયોગી ખુબ બહોળા પ્રમાણમાં સાહિત્યિક સામગ્રી અસ્ત-વ્યસ્ત રૂપમાં ઉપલબ્ધ થઈ. પરંતુ આ પરિશ્રમપૂર્વક સંકલિત કરીને શાસ્ત્રીય રીતે વ્યવસ્થિત કરીને અન્યાન્ય પ્રમાણમાં તથા ઉલ્લેખો દ્વારા આલોચનાત્મક તથા ઊહાપોહાત્મક ટીકાટિપ્પણીઓથી વિવેચિત કરીને વિદ્વદ્ ગ્રાહ્ય તેમજ જિજ્ઞાસુ વાચકોને ઉપયુક્ત થાય એવું સાહિત્ય પ્રકાશિત કરવાનું કાર્ય કોઈ જૈન જનતાએ નહોતું કર્યું. તેથી ભારતની સ્થાપત્ય, ભાસ્કર્ય તથા પુરાત્તત્વવેત્તા એવા ગ્રંથમાળાના સ્થાપકનો સંપૂર્ણ પરામર્શ પ્રાપ્ત કરીને જૈન સાહિત્યના ઐતિહાસિક અંગોને પ્રકાશિત કરવાનું નક્કી કર્યું.

દ્વિતીય કારણ જૈન ધર્મમાં અને સામાજિક દ્રષ્ટિએ આ (ઐતિહાસિક) વિભાગનુ મહત્ત્વ તો છે જ, પરંતુ ભારતીય સંસ્કૃતિ માટે જૈનધર્મીય સાહિત્યનું ઐતિહાસિક અંગ જેવું પરિપુષ્ટ છે અને ઉપલબ્ધ છે, તેવું કદાચ બીજા ધર્મમાં ઓછા પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. તેથી જૈન ગ્રંથભંડારોમાં નાશોન્મુખ દશામાં પડેલી ઐતિહાસિક સાધન-સંપત્તિ જો યોગ્યરૂપમાં સંશોધિત અને સંપાદિત થાય તો તે જૈનધર્મ માટે તો ગૌરવની વાત છે જ, પરંતુ ભારતના પ્રાચીન સ્વરૂપનું વિશેષજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં ઉપયોગી થાય અને રાષ્ટ્રીય પ્રતિષ્ઠા વિશિષ્ટ રીતે પ્રસિદ્ધિને પામે.

આ ઉદ્દેશ્ય હેઠળ "સિંઘી જૈન ગંથમાલા"ના ૧૫-૨૦ ઐતિહાસિક સાહિત્યગ્રંથો પ્રકાશિત થયાં ત્યારબાદ જૈન સાહિત્યનું દ્વિતીય આધારભૂત અંગ એટલે કે દર્શનશાસ્ત્ર. જે નિશ્ચિત ઉદ્દેશ્ય માટે ખુબ ઉપયોગી હતું. જૈન દર્શનશાસ્ત્રનો મૌલિક તત્ત્વવિચાર છે. જે અંહિસાની પ્રતિષ્ઠા જૈન દર્શનશાસ્ત્રમાં પ્રસ્થાપિત છે તે અન્યત્ર અજ્ઞાત છે. તેમને સિદ્ધ કરવું એ જ જૈન દર્શનશાસ્ત્રનો ચરમ ઉદ્દેશ્ય છે. ભારતીય દર્શનશાસ્ત્રમાં એવો કોઈ વિષય નહિ હોય જેમાં જૈન વિદ્વાનો એ મર્મભેદકતાથી પ્રવેશ ન કર્યો હોય. મહાવાદી 'સિદ્ધસેન દિવાકર' થી લઈને મહોપાધ્યાય યશોવિજય સુધીનાં વિદ્વાનો ભારતવર્ષને મળ્યાં છે. અને એવાં ઘણાં તાર્કિક, સાહિત્યિક તથા વિવિધ વિષયના પુસ્તકો સંપાદિત થયેલા છે.

ગ્રંથમાલાના પ્રધાન-સંપાદક શ્રી જિનવિજયજીનો પરિચય –

भ्रान्त्वा नैकेषु देशेषु सेवित्वा च बहून् नरान्,
दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सत्कृतः ।
जिनविजयनाम्नाऽसौ ख्यातोऽभवद् मनीषिषु ।।

સમ્માન્ય સભાસદ ભાંડારકર પ્રાચ્યવિદ્યા સંશોધન મંદિર પૂના, તથા ગુજરાત સાહિત્ય સભા અહમદાવાદ, ભૂતપૂર્વાચાર્ય ગૂજરાત પુરાત્તત્વમંદિર અહમદાવાદ, જૈન વાઙ્મયાધ્યાપક વિશ્વભારતી શાંતિનિકેતન સંસ્કૃત પ્રાકૃત, પાલી, પ્રાચીનગૂર્જર આદિ અનેકાનેક ગ્રંથના સંશોધક તથા સંપાદક શ્રીજિનવિજય મુનિજી.

આ મહાપુરુષનો જન્મ ૨૭ જાન્યુઆરી ૧૮૮૮માં રાજસ્થાનમાં થયો હતો. તેમના પિતા વૃદ્ધિસિંહજી અને માતા રાજકુમારી. ખેડુત કુંટુંબમાંથી ઉચ્છરેલા તેમનું બાળપણનું નામ કિશનસિંહ હતું. નાનપણમાં જ માતાપિતાની છાયા ગુમાવી. અને યુવાન વયમાં જ્ઞાનપિપાસા માટે ભ્રમણ કરતાં કરતાં 'શ્રી સુંદરવિજયજી' સાથે તેમનો ભેંટો થયો અને કિસનસિંહ માટે ભણવાની વ્યવસ્થા સુંદરવિજયજી એ કરાવી આપી ત્યારબાદ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપુજકમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને જિનવિજય નામ ધારણ કર્યું. તેમણે સમગ્ર દેશમાં ખૂબ ભ્રમણ કર્યુ. વિચરણ દરમ્યાન જેસલમેર, બરોડા અને પુના માં આવેલ પ્રાચીન જૈન ભંડારોની હસ્તપ્રતોનું સંશોધન, વાંચન તથા લેખનાદિ કાર્ય કર્યુ.

ઈ.સ.૧૯૨૦માં મહાત્મા ગાંધીને મળ્યા તથા અમદાવાદ 'ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ' માં ગુજરાત પુરાત્તત્ત્વ વિભાગમાં સેવા આપીને આચાર્યપદ પર મહાત્માજી દ્વારા સ્થાપિત થયા. ત્યાં સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-પ્રાચીન ગુજરાતી આદિ ગ્રંથોનાં પ્રકાશન માટે "પુરાતત્ત્વમંદિર ગ્રંથાવલી" સ્થાપીને તેમાં અનેક પ્રાચીન સાહિત્યનું પ્રકાશન કર્યું. મે ૧૯૨૮માં મુનિજી જર્મની વિદેશયાત્રા માટે ગયા હતા. ત્યાં પણ પોતે ભારતીય સાહિત્યિક સેવા આપેલી અને બ્રિટીશનાં મ્યુઝિયમની મુલાકાત પણ લીધી.

મુનિજીની વિદેશયાત્રા પૂરી થતાં જ કલકત્તામાં એક કોંગ્રેસ અધિવેશનમાં તેમની મુલાકાત શ્રી રાયબહાદુર શ્રી ધનપતસંહજી સિંઘી સાથે થઇ. અને તેમને શાંતિનિકેતનમાં આમંત્રણ આપ્યું. ત્યાં રહીને મુનિજી એ "સિંઘી જૈન જ્ઞાનપીઠ" ની સ્થાપના કરી. અને જૈનનાં પ્રાચીન સાહિત્યનું સંકલન કાર્ય શરૂ કર્યું.

મુનિજીનું મહાત્માજી સાથે ખુબ જોડાણ હતું એટલા માટે જ સત્યાગ્રહના આંદોલનમાં તેમની સાથે જોડાયા હતાં. અને જેના કારણે નાસિકમાં કારાવાસ પણ ભોગવ્યો. કારાવાસ દરમ્યાન તેમની મુલાકાત કન્હૈયાલાલ મુંશીજી સાથે થઈ અને મુનિજીને ત્યાં લેખન અને વાંચનનો ખૂબ જ સારો ઓપ મળ્યો અને મુંશીજી

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

સાથે ભવિષ્યની સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિ વિષે ચર્ચા થતી રહેતી. જેલમાંથી છુટ્યા બાદ ફરીથી શાંતિનિકેતન આવ્યા ને ત્યાં 'જૈન છાત્રાલય' શુરુ કર્યું. ત્યારબાદ ફરીથી તે પ્રાચીન ગ્રંથોના ઉદ્ધરણ માટે પ્રવૃત્ત થયાં.

ભારતના શ્રેષ્ઠ પ્રાચીનતમ સાહિત્યમાં શિરમોર પુસ્તકોને સમાજ સમક્ષ પ્રકાશિત કરવા વિશ્વપ્રસિદ્ધ સુવિખ્યાત "સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળા"ની સ્થાપના કરી અને જૈન સાહિત્યોને એક નવું જ સ્વરૂપ આપ્યું, પરંતુ તેના માટે મુદ્રણ 'નિર્ણય સાગર પ્રેસ' માં થતું. જૈન ભંડારોમાંથી પુસ્તકોનું સંકલન કરવા પાટણ, પુના તથા રાજસ્થાનમાં ખુબ ભ્રમણ કરતાં અને હસ્તલિખિત ગ્રંથોનું ચયન કરતાં. "પ્રાચ્ય શોધસંસ્થાન" તથા પાટણભંડારનું નિરીક્ષણ કરતાં હતાં. ખુબ ભ્રમણને કારણે તથા વાતાવરણની પ્રતિકૂલતાને કારણે તેમનું સ્વાસ્થ્ય બગડ્યુ, તેથી સ્વાસ્થ્યનું ધ્યાન રાખી સિંઘીજીએ પરામર્શ કરી અમદાવાદ જવાનો આગ્રહ કર્યો.

ઈ.સ. ૧૯૩૮-૩૯માં "ભારતીય વિદ્યાભવન"ની સ્થાપના મુંબઈમાં કરી. ૧૯૪૨ માં જેસલમેરમાં પ્રાચીન ગ્રંથભંડારોમાં સતત ૪-૫ મહિના સખત મહેનત કરી પ્રાચીન ગ્રંથોની પ્રતિલિપિઓ તૈયાર કરાવી અને મુંશીજીના આગ્રહથી તેઓ 'ભારતીય વિદ્યાભવન'ના 'ઓનરેરી ડાયરેક્ટર' બન્યાં. રાજસ્થાનમાં ચિત્તોડગઢ રાષ્ટ્રીયતીર્થ પ્રાચ્યવિદ્યા પ્રતિષ્ઠાનની સ્થાપના કરીને " રાજસ્થાન પુરાતન ગ્રંથમાળા" અંતર્ગત ઘણા ગ્રંથો પ્રકાશિત કરાવ્યા. જો કે જેવો ન્યાય 'સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલા'ને આપી શક્યાં તેવો 'રાજસ્થાન પુરાતન ગ્રંથમાળા'ને આપી શક્યાં નથી.

ઈ.સ. ૧૯૫૨માં "જર્મન ઓરિયેન્ટલ સોસાયટી" દ્વારા સર્વોચ્ચ સન્માન પ્રાપ્ત થયું, સાથે જ આ સન્માન પ્રાપ્ત કરનાર તેઓ દ્વિતીય ભારતીય બન્યાં. ઈ.સ.૧૯૫૪માં શારીરિક નિર્બળતાને કારણે આ કાર્યોમાંથી ઔપચારિક રીતે નિવૃત્ત થયાં. આમ, મુનિજીએ આજીવન ભારતની તથા જૈન સાહિત્યોની ખૂબ સેવા કરી અને આપણા સમાજના ઉત્કર્ષ માટે સતત કાર્યશીલ રહ્યા હતાં. આવા સંતપુરુષોનાં આપણે સદા ઋણી રહીશું.

અન્ય સંપાદકો –

મુનિ શ્રીજિનવિજયજીની સાથે આગમોદ્ધારક મુનિ શ્રીપુણ્યવિજયજી, પંડિતવર્ય સુખલાલજી સંઘવી, શ્રી અમૃતલાલ ગોપાણી તથા શ્રી જયંતકૃષ્ણ દવે આદિ સંપાદકોનો આ ગ્રંથમાળામાં વિશેષ સહયોગ રહ્યો છે.

(બનારસ આવૃતિ–પૃ. ૫૮)

આ ગ્રંથ પરથી કુમારપાલપ્રબોધ પ્રબંધ, કુમારપાલ ચરિત્ર, વસ્તુપાલચરિત્ર,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ઉપદેશતરંગિણી જેવા અનેક ગ્રંથો માટે આધાર ગ્રંથ પ્રબંધ ચિંતામણિ છે. આમાં વિક્રમરાજા થી કર્મસાર આદિ રાજાઓનાં ચરિત્ર તથા તેના રાજ્યનો પરિચય વર્ણવ્યો છે. અનેક પ્રબંધ હોવાનાં કારણે આ પ્રબંધ સંગ્રહાત્મક ગ્રંથ તરીકે પણ મુલવવામાં આવે છે. આ સંગ્રહના અવલોકનથી ઘણી બધી જાણકારી પ્રાપ્ત થાય છે તથા ઈતિહાસના અભ્યાસુઓ માટે આ સંગ્રહ અવશ્ય અવલોકનીય છે.

પ્રમાણ મીમાંસા (દાર્શનિક)-

સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળાના દ્વિતીય ઉદ્દેશ્ય જૈનશાસનનાં દાર્શનિક ગ્રંથ પ્રકાશિત કરવાનું હતું. જેમાં યશોવિજયજી વિરચિત 'જૈન તર્કભાષા' એ પ્રથમ ગ્રંથ હતો. ત્યાર બાદ કલિકાલ સર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત પ્રમાણ મીમાંસા ગ્રંથ પ્રકાશિત કર્યો. ભારતીય દર્શનવિદ્યાના બ્રાહ્મણ, બૌદ્ધ અને જૈન આ ત્રણ વિશિષ્ટ તત્ત્વોનું નિરૂપણ મતોની વિભિન્ન તાત્ત્વિક પરિભાષાઓમાં અને લાક્ષણિક વ્યાખ્યામાં કઈ રીતે ક્રમશઃ વિકાસ, વૃદ્ધિ અને પરિવર્તન થયું તેનું ખુબ સારા પ્રમાણમાં પ્રતિષ્ઠિત જ્ઞાનનું નિરૂપણ કરેલું છે. સંસ્કૃત પ્રવેશ, ભારતીય પ્રમાણ, ન્યાય પ્રમાણ, સ્થાપન યુગ, વગેરે તથા તત્વજ્ઞાન વિષયોપરિ હેમચંદ્રાચાર્યજીએ વિશિષ્ટ ધ્યાન આપેલુ છે. માત્ર જૈનતર્કશાસ્ત્ર જ નહીં પરંતુ ભારતીય પ્રમાણશાસ્ત્ર પણ રહેલું છે.

કથાકોષપ્રકરણ (કથાત્મક ગ્રંથ)-

કવિ શ્રી જિનેશ્વરસૂરીની ઉપલબ્ધ કૃતિઓમાં કથાકોશ એ તેમની અંતિમ રચના છે. આ ગ્રંથ મૂલ અને વૃત્તિરૂપ છે. મૂલ ગાથાબદ્ધ છે અને વૃત્તિ ગદ્યરૂપમાં છે. મૂલમાં તો માત્ર ૩૦ ગાથાઓ છે. જેમાં કથાઓનો નામનિર્દેશ કરેલો છે. કથાનું વિસ્તૃતરૂપ ગદ્યવૃત્તિમાં લખેલ છે. જેમાં મુખ્ય ૩૬ કથાઓ અને ૪-૫ અવાતંર કથાઓ છે. આ રીતે ૪૦-૪૧ કથાઓનો સંગ્રહ આપેલ છે. આ કથાઓમાં જૈનસાધુઓ દ્વારા હંમેશા આપવામાં આવેલા જિનદેવની પૂજા આદિ સ્વરૂપ પ્રકીર્ણ ઉપદેશને જ કથાબદ્ધ કરેલ છે તથા જૈન સાંપ્રદાયિક વિચારોની ચર્ચાનું ચિત્રણ સ્પષ્ટ રીતે રજુ કરેલ છે.

પ્રભાવકચરિત્ર –(ઐતિહાસિક-પ્રબંધાત્મકગ્રંથ)

પ્રભાવક ચરિત્ર મહત્ત્વનો ઐતિહાસિક ગ્રંથ છે. વિક્રમની પ્રથમ શતાબ્દી થી ૧૩મી શતાબ્દીના પૂર્વ ભાગ સુધી સાડા બારસો વર્ષમાં થયેલાં જૈન શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના સૌથી મહાન્ પ્રભાવક, સંરક્ષક અને શાસ્ત્રકાર આચાર્યોના કાર્ય-કલાપ તથા ગુણ ગૌરવોનું આ ગ્રંથમાં સુચારુ રીતે સંકલન કરેલ છે. આ ગ્રંથમાં

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

માત્ર જૈન આચાર્યોના ઈતિહાસ જ નહીં સાથોસાથ તત્કાલીન અનેક રાજાઓ, વિદ્વાનો, પ્રધાનો, કવિઓ અને પ્રસંગોપાત વિશિષ્ટ ઉલ્લેખ તથા ઐતિહાસિક તથ્યો અન્તર્નિહિત છે. ભારતનાં સાહિત્ય-સમ્રાટોની પણ કેટલીક મહત્વપૂર્ણ ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ કરેલ છે. ભાષાની દ્રષ્ટિએ પણ પ્રભાવશાળી છે. વર્ણન પણ સુસંબદ્ધ તથા સુપરિમિત છે.

આ ચરિત્ર-પ્રબંધનાં અવલોકનથી વિદ્વાનોને ઘણી વિશિષ્ટ વાતોનું જ્ઞાન થશે જેમકે જૈનધર્મનાં કેવા કેવા પ્રભાવશાળી વિદ્વાનોનાં આપણે વારસદાર છીએ તથા જૈનદર્શનને કેવી રીતે એક ધાર્મિક સમુદાયનું સ્વરૂપ મળ્યું. જૈન ધર્મ તથા જૈન સમાજનાં વિકાસ અને પરિવર્તનનાં તથ્યપૂર્ણ ઈતિહાસને આ પ્રબંધનાં અધ્યયન-મનનથી ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય પ્રદાન થયું છે.

દિગ્વિજય મહાકાવ્ય (કાવ્યાત્મક ગ્રંથ)

દિગ્વિજય મહાકાવ્ય સત્તરમી-અઢારમી શતાબ્દીના મહાન પ્રાભાવિક અને મહાવીરસ્વામીનીપટ્ટપરંપરાના૬૧માંભટ્ટારકાચાર્યશ્રીવિજયપ્રભસૂરીશ્વરજીનું ચરિત્રવર્ણન આલેખે છે અને તેમનાં ગુરુ વિજયદેવસૂરિનું પણ ચરિત્રાલેખન છે. શ્રીવિજય પ્રભસૂરીશ્વરજીએ કરેલા ગામ, નગર અને શહેરના વિહારવર્ણન દ્વારા ભૌગોલિક માહિતી સહજતાથી સમજાય તેવી છે. કવિએ ઉદયપુર, શંખેશ્વર, સિરોહી, આગરા, બનારસ, પટના અને સમેતશિખર આદિ મોટાં મોટાં સ્થળોનું વર્ણન કર્યું છે, તેના કરતાં કાવ્યનું કવિત્વ દ્રષ્ટિને વધુ સ્પર્શે છે.

જૈન પુસ્તકપ્રશસ્તિ સંગ્રહ (ઐતિહાસિક)

પાટણ, સ્તંભતીર્થ, જેસલમેર આદિ સ્થાનોમાં સંરક્ષિત જૈન જ્ઞાનભંડારોમાંથી ઉપલબ્ધ જૈન પુસ્તકસ્થ પ્રશસ્તિઓનો સંગ્રહ. આ પ્રશસ્તિસંગ્રહમાં ૨ પ્રકારની પ્રશસ્તિઓ સંગ્રહિત કરવામાં આવેલી છે. પ્રશસ્તિલેખોમાં મુખ્ય વર્ણન એ વ્યક્તિનું હોય છે, જે પુસ્તકના પ્રારંભમાં લેખકનાં વંશનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે. ત્યાર બાદ તેના એ નિકટવર્તી પુરુષની વંશાવલી શરૂ કરવામાં આવે જેની પ્રસિદ્ધિ થઈ હોય પછી દાદા- પિતા માતા આદિના નામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે અને ધર્મોપદેશી વ્યક્તિની પ્રેરણાથી લખાયું હોય તેના ગુરૂ આદિનો પરિચય અને નામનિર્દેશ કર્યો હોય છે તથા સમકાલીન રાજાઓનો પણ ઉલ્લેખ કરેલો હોય છે. અંતે પુસ્તક પઠન-પાઠન કરનારાઓ માટે મંગલ, કલ્યાણ અને આશીર્વાદનું નિરુપણ કરેલું હોય છે. આ ગ્રંથમાં ૧૧૧ પ્રશસ્તિઓ છે તથા તાડપત્રીય પુસ્તકના સંક્ષિપ્ત લેખો આપેલાં છે, જે ૪૩૩ છે.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

કૌમુદી મિત્રાણાનંદરૂપકમ્

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજીનાં શિષ્યરત્ન કવિશ્રી રામચંદ્રસૂરિ વિરચિત રુપકોનાં ૧૦ પ્રકારોમાંથી આ નાટકનો પ્રકાર પ્રકરણ છે. અહિં નાયક એક સચિવ હોય છે. આ નાટકમાં નાયક ધીરોદાત્ત છે અને નાયિકા મધ્યમવર્ગ પરિવારની છે. સાથેસાથ દાસ, સેવક, આદિ પાત્ર નો ઉલ્લેખ પણ કરેલો છે. આ શ્રૃંગારરસ પ્રધાન રૂપક છે.

ગ્રંથમાલા દ્વારા પ્રકાશિત વિશિષ્ટ પુસ્તકોનો પરિચય –

“સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા” દ્વારા અનેક પુસ્તકોનું સંસ્કરણ થયેલું છે. જેમાં ઐતિહાસિક, તાત્ત્વિક, કથાત્મક અને ચરિત્રાત્મક ગ્રંથો પ્રકાશિત થયેલાં છે. આ ગ્રંથમાળામાં સૌપ્રથમ ઐતિહાસિક ગ્રંથોનું પ્રકાશન કાર્ય શરૂ કર્યું હતું. જેમાં સૌ પ્રથમ ‘પ્રબંધચિંતામણિ’ પ્રકાશિત ગ્રંથનું સંસ્કરણ કર્યુ હતું અને આ ગ્રંથમાળાનાં ૬૦ થી વધુ પ્રકાશનો છે. તેમની નિશ્ચિત સંખ્યા ઉપલબ્ધ નથી શ્રી મહાવીર જૈન આરાધના કેન્દ્ર- કોબા જ્ઞાનમંદિરમાં આ ગ્રંથમાળાનાં ૬૨ પ્રકાશનો માત્ર ઉપલબ્ધ જ નહીં પરંતુ સુરક્ષિત પણ છે. જેમાં કેટલાક ગ્રંથાંકનું પુનઃપ્રકાશન થયું છે. જેનો પ્રાયઃ છેલ્લો ગ્રંથાંક -૭૭ કૌમુદી મિત્રાણાનંદરૂપકમ્ છે. જેમાંથી ૨૩ ગ્રંથાક એવા છે જે જ્ઞાનમંદિરમાં ઉપલબ્ધ નથી.(૧૫, ૩૭, ૩૮, ૫૦ અને ૫૨ થી ૭૦) જેમાં અન્ય પ્રકાશકો દ્વારા સિંધી જૈન ગ્રંથમાલાના પુનઃ પ્રકાશિત ગ્રંથોની યાદી જોઈએ તો તે આ પ્રમાણે છે-

ધર્મોપદેશમાલા-ભદ્રંકર પ્રકાશન –અમદાવાદ વિ.સં.૨૦૬૬.

કીર્તિકૌમુદીમહાકાવ્ય તથા સુકૃત સંકીર્તનમહાકાવ્ય–ભદ્રંકર પ્રકાશન-વિ.સં-૨૦૬૬. સંદેશરાસક –સંભવનાથ મહારાજ ટ્રસ્ટ –સતારા(મહારાષ્ટ્ર) –વિ.સં.-૨૦૦૧. સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિન્યાદિ વસ્તુપાલ પ્રશસ્તિ સંગ્રહ –સુરત તપગચ્છ રત્નત્રયી આરાધક સંઘ ટ્રસ્ટ-સુરત – પ્રકાશન વર્ષ ઉપલબ્ધ નથી.

પ્રબંધચિંતામણિ (ઐતિહાસિક પ્રબંધાત્મક) શ્રી મેરુતુંગાચાર્ય વિરચિત પ્રબંધચિંતામણિ નામક પ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક-પ્રબંધ સંગ્રહાત્મક સંસ્કૃત ગ્રંથ છે. ગુજરાતનાં પ્રાચીન ઈતિહાસને વિશિષ્ટ શ્રુતિ અને સ્મૃતિના આધારભૂત જેટલાં પ્રબંધાત્મક તથા ચરિત્રાત્મક ગ્રંથ-નિબંધ સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા પ્રાચીન દેશી ભાષામાં ઉપલબ્ધ છે તે ગ્રંથોમાં આ સૌથી વિશિષ્ટ અને મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. ‘सर्वेऽपि प्रबंधाः प्रबन्धच्चिंतामणितो ज्ञेयाः’

ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય નું પુનઃ પ્રકાશન શ્રી ભદ્રંકર પ્રકાશન અમદાવાદ દ્વારા વિ.સં ૨૦૬૬ માં થયેલ છે. પ્રબંધકોશનું પુનર્મુદ્રણ આશાપુરણ પાર્શ્વનાથ જૈન

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ દ્વારા ઝેરોક્ષ સ્વરૂપે થયેલ છે. પ્રકાશન વર્ષ ઉપલબ્ધ નથી. વિવિધતીર્થ કલ્પનું પુનઃ પ્રકાશન આશાપુરણ પાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ દ્વારા ૨૦૬૬ માં ઝેરોક્ષ સ્વરૂપે થયેલ છે.

વિજ્ઞપ્તિ લેખ સંગ્રહનું પુનઃ પ્રકાશન જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ-મુંબઈ દ્વારા થયેલ છે. પ્રકાશન વર્ષનો ઉલ્લેખ નથી. અકલંક ગ્રંથત્રયનું પુનઃપ્રકાશન શ્રી ભવાની મુર્તિપૂજક જૈન શ્વેતાંબર સંઘ કોલકાતા દ્વારા વિ.સં ૨૦૬૦ માં થયેલ છે. કથાકોષ પ્રકરણનું પુનઃ પ્રકાશન પ્રાકૃત ભારતી અકાદમી જયપુર દ્વારા ઈ.સ. ૨૦૦૮.

ઉપસંહાર –

આ ગ્રંથમાળાએ પ્રાચીન ધરોહરમાં શ્રેષ્ઠ ગ્રંથરત્નોને આધુનિક શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી સંશોધિત અને સંપાદિત કરીને પ્રકાશિત છેલ્લી સદીમાં કરેલા અને આ ભગીરથ કાર્ય માટે સમાજના પ્રતિષ્ઠિત મુખી બાબૂ રાયબહાદુર શ્રી ધનપતસિંહજી સિંઘીનો ઉદાર સહયોગ મળેલ છે. “સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળા”ની સ્થાપના કલકત્તામાં થયેલ છે. પરંતુ કાલાન્તરે આ કાર્યમાં કન્હૈયાલાલ મુંશીજીનો પણ ખુબ સાથ સહકાર મળવાના કારણે તેના દ્વારા સ્થાપિત “ભારતીય વિદ્યા ભવન”માં આ ગ્રંથમાળાનું કાર્ય સમાહિત થયેલું.

૧૯૪૪માં રાયબહાદુર શ્રી ધનપતસિંહજી સિંઘીના દેહાવસાન બાદ કાર્યમાં થોડી મુશ્કેલી આવેલી પરંતુ તેમના સુપુત્રો શ્રીરાજેન્દ્ર સિંહજી અને નરેન્દ્ર સિંહજી સિંઘીની સ્મૃતિમાં તેમની ભાવનાને સમજી આ કાર્ય જિનવિજયજીના જીવનકાળ પર્યંત ચાલુ રહ્યું. સમર્પિત વ્યક્તિઓના ચાલ્યા ગયા બાદ આવી યોજનાઓનો અંત થઈ જાય છે. મુનિજી અને મુંશીજીના ગયા બાદ વિરામ લાગી જાય. પરંતુ ૬૦થી વધારે પુસ્તકોનું પ્રકાશન થઈ ચુક્યું હતું અને આ ગ્રંથમાળાએ આંતરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી લીધી હતી. જે આપણા જૈન સમાજ માટે ગૌરવની વાત છે.

છેલ્લા ૩૦-૪૦ વર્ષોથી શોધક વિદ્વાન વર્ગને આ ગ્રંથમાળાનાં ગ્રંથનો અભાવ ખટકી રહ્યો છે અને ઘણા ગ્રંથો અપ્રાપ્ય થઈ ગયા છે વળી કેટલાક મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથ તો સુવ્યવસ્થિત પુસ્તકાલયોમાં પણ ઉપલબ્ધ નથી થતાં.

ઉપરોક્ત ગ્રંથમાળા જે હેતુથી જૈન ધર્મનાં પ્રાચીન પુસ્તકોનાં પ્રચાર-પ્રસાર માટે સ્થપાઈ હતી, તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે. આ ગ્રંથમાળા દ્વારા પ્રકાશિત અમૂલ્ય સાહિત્ય સમાજના ઉત્કર્ષ અને પોષણ માટે પીરસાઈ રહ્યું હતું. સમય જતાં તેમના દ્વારા પીરસાતા આધિદૈવિક-આધિભૌતિક-આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની ઉણપ આજના સમાજમાં વરતાઈ રહી છે.

❖ ❖ ❖

For Private and Personal Use Only

કેટલાંક મહત્ત્વનાં ફરમાનપત્રો

સંગ્રાહક-મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી

(ગતાંક થી આગળ)

(ડ) પાંચમું ફરમાન

ગુજરાત સુબાના હાકેમને માલુમ થાય કે સંતિદાસ ઝવેરી અરજ કરે છે કે આલી દરજ્જાના બાદશાહના હુકમ મુજબ મજકૂર શેહેરમાં તેની માલેકીની હવેલીઓ, દુકાનો, બીજી મીલ્કત તથા બાગબગીચા છે. આ ઉપરથી હુકમ કરવામાં આવે છે કે જહાંપનાહ બાદશાહની કચેરીનો એ ઝવેરી તથા ખેરખાહ વેપારી છે. તેથી કોઈ પણ માણસ એ હવેલીમાં જઈ ઉતારો કરે નહિ એવો મનાઈ હુકમ કાઢવો અને એ દુકાનોનું એ ભાડું ઉઘરાવે ત્હેમાં એને કોઈએ અડચણ કરવી નહિ, અને બાદશાહી ફરમાન મુજબ જે બાગ બગીચા એને મળેલા છે તે બાબતમાં કોઈએ કાંઈ દખલ કરવી નહિ.

વળી વિશેષ હુકમ કરવામાં આવે છે કે એ સૂબાના અમલદારોમાંથી કોઈ પણ માણસે કોઈ પણ રીતના કાયદાનું બહાનું કાઢી એની માન મિલકત લઈ લેવાનો પ્રયત્ન એના પ્રત્યે યા એના ફરજનો પ્રત્યે કરવો નહિ, કે જેથી એ તથા એનાં ફરજંદો નિશ્ચિંતપણે પોતાના વતનમાં આબાદ થઈ હમારી પાદશાહત હંમેશ ચાલુ રહે એવી દુઆ ખુદા પાસે કરતા રહે.

હમારા આ હુકમથી વિરુદ્ધ યા ઊલટું કોઈએ વર્તવું નહિ. લખ્યું તા. ૨જી નૂર માહ ઈલાહી સને ૮મા લેખની ઉપરના ભાગમાં મહોર સિક્કો શાહજહાન બાદશાહનો છે, અને બીજો સિક્કો દારા શકુહનો છે (હી.સ. ૧૦૪૫)

(ઈ) છઠ્ઠું ફરમાન

આ નીચેનું ફરમાન જહાંગીર બાદશાહ તરફથી નીકળેલું છે. એની નકલમાં કંઈક અક્ષરો પડેલા છે. અને લખ્યા સાલ વગેરે કેટલીક બાબત તેમાં ઉતરી નથી, છતાં પણ પોતાની રૈયતમાં શ્રાવક કોમ પ્રત્યે બાદશાહની કેટલી લાગણી હતી, તે એમાંથી ખુલ્લી રીતે દેખાઈ આવે છે.

આ ફરમાન પોતાના કૂલ રાજની અંદર નીમાએલા હાકેમો, અમલદારો, જાગીરદારો, કચેરીઓ, મુત્સદ્દીઓ, અને આખી ગુજરાતના સુબા પર કાઢવામાં આવ્યું છે. એમાં તેમને જણાવ્યું છે કે પરમેશ્વરની પ્રીતિ ત્યારે જ મેળવી શકાય

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

છે કે જ્યારે રાજમાં રહેતી દરેક જાતની યા કોમની રૈયતના મનને આસૂદગી અને નિશ્ચિંતપણું રહેલું હોય. હાલમાં શ્રાવક હરખા પરમાનંદજીએ જહાંપનાહની દરબારમાં આવી અમલદારો મારફ્તે અરજ કરી કે વિજયસેનસૂરિ વિજયદેવસૂરિ અને ખુસફ્હમ નંદજી (!) એઓ હમારા આચાર્યો છે, અને ઠેકઠેકાણે તેમનાં દેરાં ને ધરમશાળા છે, અને તેઓ હંમેશાં પવિત્ર-ધાર્મિક-કામમાં, સેવાપૂજામાં અને ઈશ્વરને યાદ કરવામાં મશગૂલ રહે છે, અને ખરેખર હમને મજકૂર શ્રાવક હરખા પરમાનંદજીની વફ્રાદારીની ખબર છે કે એ હમારૂં શ્રેય ચાહતા, વફાદાર માણસ છે, તેથી હમારી જહાંપનાહની-દરબારમાંથી હુકમ કાઢવામાં આવે છે કે એ કોમની ધરમશાળા કે તેમના દેરામાં કોઈએ મુકામ કરવો નહિ અને તેની નઝીકમાં પણ કોઈ રીતની દખલગીરી ન કરવી, અને તેઓ ત્હેને ફરીથી નવાં બનાવવા માગે તો તેમાં પણ અડચણ ન કરવી. વળી ત્હેમના શિષ્યોના મકાનમાં પણ કોઈએ ઉતારો રાખવો નહિ, અને તેઓ જો સોરઠના મુલકમાં શેત્રુંજે જાત્રા કરવા જાય તો કોઈએ તેમની પાસે કશું માગવું નહિ.

વળી એ જ માણસની માગણી અને અરજ ઉપરથી હુકમ કરવામાં આવે છે કે દરેક આઠવાડીઆમાં, બે વાર-દિવસ એટલે રવિ તથા ગુરુવારે, દર મહીને તે મહીનાને પહેલે દહાડે, તેમજ ઈદ (તહેવાર)ને દહાડે, તેમજ દર વરસે યૂર માસમાં...(!) તેમજ હમારી ઉમરનાં જેટલાં વર્ષ વીતી ગયાં છે તે વર્ષ ગણી દર વર્ષે એક દિવસ એ પ્રમાણે, હમારા આખા રાજમાં કોઈ પણ જાનવરને કતલ કરવું નહિ, તેમ તેનો શિકાર કરવો નહિ, તેમજ પક્ષી માછલાં, વગેરે જીવોને પકડવાં નહિ યા મારવાં નહિ. આ હુકમ પ્રમાણે ચાલવાને સૌએ કોશિશ કરવી એનાથી વિરૂદ્ધ વર્તવાને કોઈને અવકાશ જ નથી

આ ફરમાન ખાનજહાન મારફ્ત નીકળેલું.

શ્રી કૃ. મો. ઝવેરીએ અનુવાદિક કરેલ આ છ ફરમાનોમાંની હકીકતને જ પુષ્ટ કરે એવું એક લખાણ શ્રી હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળાએ લખેલ 'ટચુકડી ચોથી સો વાતો' નામક પુસ્તકમાંથી ઉદ્ધૃત કરીને અહીં પરિશિષ્ટ રૂપે આપું છું.

પરિશિષ્ટ

શાન્તિદાસ અને શાહજહાન

સામાન્ય રીતે એવું મનાય છે મુસલમાનો હિંદુઓને જુલમથી વટાળતા, તેમનાં દેવાલયો તોડી નાંખતા, અને હિંદુ ધર્મનો ઉચ્છેદ કરવા મથતા; પરંતુ

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

જેમ કેટલાક મુસલમાન બાદશાહો એવાં કાર્ય કરવાને પોતાના ધર્મને લાભ થાય છે એમ ગણતા, ત્યારે બીજાઓ, હિંદુ મુસલમાનોને સરખા ગણી તેમને અદલ ઈન્સાફ આપવામાં, સર્વ ધર્મને માન આપવામાં આવે, અન્ય ધર્મી સાથે ભાઈચારો વધારવામાં આપાણું કર્તવ્ય રહેલું છે એમ સમજતા; બાબર, અકબર, જહાંગીર અને શાહજહાન આ બીજા વર્ગના બાદશાહ થઈ ગયા.

અમદાવાદના નગરશેઠ શાન્તિદાસ ઝવેરીએ ઘણા પૈસા ખરચીને મોટું જૈન દેવાલય બંધાવ્યું હતું. શાહજાદા ઔરંગજેબના હુકમથી તે દેવળ તોડી પાડીને તેને ઠેકાણે મસીદ બાંધવામાં આવી, તેથી નારાજ થઈ શાન્તિદાસ બાદશાહને ફરિયાદ કરવા માટે દિલ્હી ગયા.

શાહજહાને શેઠની સર્વ હકીકત સાંભળીને ન્યાયની ખાતર પોતાના શાહજાદા દારાશિકોહની સહીથી પરવાનો લખી મોકલ્યો. તેમાં અમદાવાદના હાકેમને એવું ફરમાવ્યું કે તેણે મસીદને સ્થળે નવું દેરૂં બાંધી આપવું, જૂના દેવલનો જે સરસામાન મુસલમાનોએ લઈ લીધો હોય તેનો કબજો શેઠને સોંપવો.

હવે પછી કોઈએ તેમને હેરાનગતિ કરવી નહિ તથા અમુક અમુક જૈન તહેવારોએ શહેરમાં જીવહિંસા કરવી નહિ. પરધર્મી બાદશાહે જેવો ઈન્સાફ આપ્યો, તેવો ઈન્સાફ બીજા પરધર્મી મહારાજા ભાગ્યે જ આપી શકે.

વળી શાહજહાન બાદશાહે જૈનોના પૂજ્ય શેત્રુંજા પર્વતની આસપાસ તેમ પાલીતાણામાં જીવહિંસા ન કરવાનો પરવાનો કાઢ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે અકબરે અને જહાંગીર બાદશાહે પણ જીવહિંસા ન કરવાના તથા જૈનધર્મને મદદ આપવાના હુકમો કર્યા હતા. આવા ન્યાયી બાદશાહો મુસલમાનો છતાં પણ તેમને માટે હિંદુઓ વફાદારી બતાવે એમાં શી નવાઈ?

શેઠ શાન્તિદાસ ઠેઠ દીલ્હિ દ્વાર જૈ ચઢ્યા.
પાદશાહ પાસે અર્જ આપવા ત્યહાં અડયા.

દેહરો બાંધી આપવા, મસીદ પાડી નાખવા.
ન્યાયનો ઠરાવ કીધ, શાહ નામ રાખવા.

- શ્રી જૈન સત્યપ્રકાશ ઈ.સન ૧૯૪૩ વર્ષ-૯ અંક-૨માંથી સાભાર

❖ ❖ ❖

For Private and Personal Use Only

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर, कोबा में ज्ञानपंचमी का ज्ञानस्थापन

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर, कोबा में ज्ञानपूजन की एक झलक

Registered Under RNI Registration No. GUJMUL/2014/66126 SHRUTSAGAR (MONTHLY). Published on 15th of every month and Permitted to Post at Gift City SO, and on 20th date of every month under Postal Regd. No. G-GNR-338 issued by SSP GNR valid up to 31/12/2018.

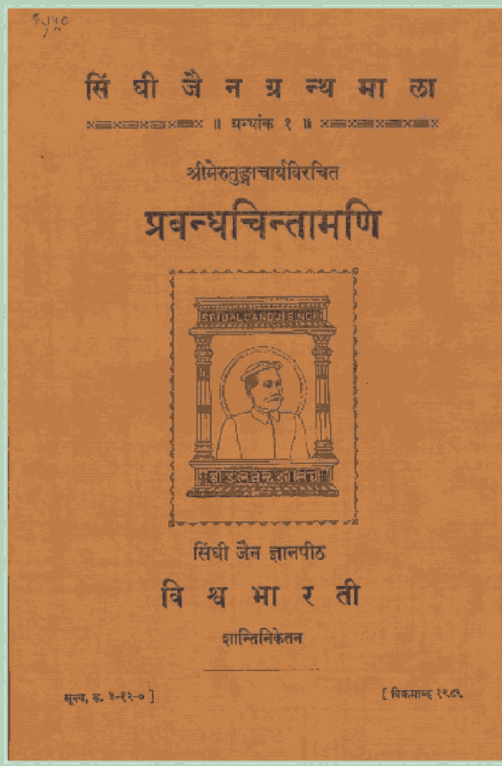

सिंघी जैन ग्रंथमाला परिचय देखें पृ. २१

BOOK-POST / PRINTED MATTER

प्रकाशक

श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र, कोबा

आचार्य श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर गांधीनगर ३८२००७

फोन नं. (०७९) २३२७६२०४, २०५, २५२, फेक्स (०७९) २३२७६२४९

Website : www.kobatirth.org

email : gyanmandir@kobatirth.org

Printed and Published by : HIREN KISHORBHAI DOSHI, on behalf of SHRI MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA, New Koba, Ta.&Dist. Gandhinagar, Pin-382007, Gujarat. And **Printed at :** NAVPRABHAT PRINTING PRESS, 9, Punaji Industrial Estate, Dhobighat, Dudheshwar, Ahmedabad-380004 and **Published at :** SHRI MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA, New Koba, Ta.&Dist. Gandhinagar, Pin-382007, Gujarat.

Editor : HIREN KISHORBHAI DOSHI